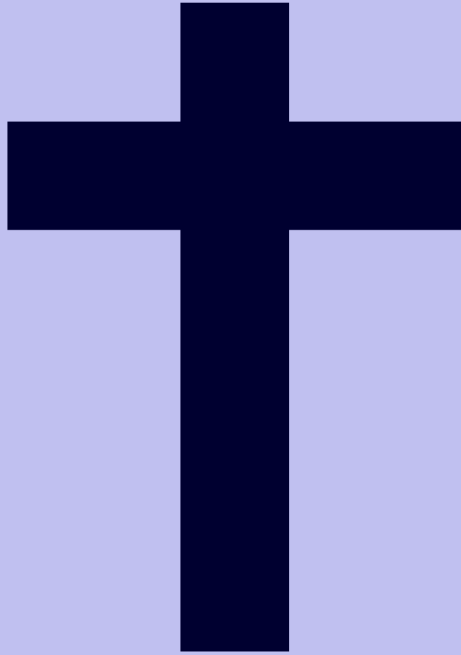

Isuva Soqe Uva Kuama

Genesis and the Gospels in the Arau dialect of the North
Tairora language of Papua New Guinea

Isuva Soqe Uva Kuama
Genesis and the Gospels in the Arau dialect of the North Tairora language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Arau long Niugini

copyright © 1986 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Arau (North Tairora)

Dialect: Arau

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents.

For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-11-24

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

90947037-585d-5612-873d-36e338f0ae1b

Contents

OSARA	1
MATIU	25
MAAKI	30
RUKU	36
IOHANE	41

OSARA

Kotiva aiqava ahasa auku soa

¹ Haau hoqareo Vaiqavano Kotiva naauavata vakavaka auku seo vakoa. ² Aukuseo vakovo haau vi entaa vakavano vaieva hampiqama vio vaihao qumina vakaqai vauvo sa vo ahasavanovaka vauvo sonkira aru ahasavaqai noa namai ventaqaara mantaqa sovo vaua. Vi entaa vakavano minkima vauvo Kotia Maraquavano noa namai ventaqaara ruvauvau ihao vaua.

1 Enta

³ Kotiva minkima kio: Aakikaane, kuvo Kotiva kunte io aakika vua. ⁴ Kotiva aakikoa kavovo soqe io vauvo raira sehao aakikoa voqaa vakeo sonkiraiqua voqaa vakoa.

⁵ Kotiva aakikooa auku ntehao, Isarama ivo, kivaseo sonkiraiquaa auku ntehao, Entaqaive, kua. Entamaqio vivio aakika vuvo vi entava hoqarenaa enta kaiqa vua.

2 Enta

⁶⁻⁷ Vi entaa konavuvanovaka mamanavuvanovaka noa namaiqaa qapuqio vauvo Kotiva kihao, Ruqema via viini oiniao noa namaivano miani variao avukana qaqi variaie, kio. Minki kuvo Kotiva kunte io konavuvanovaka mamanavuvanovaka noa namaiqaaahairo ruqema vio viini oini vauvo noa namaivano miani vauvo avukana qaqi vauvo ⁸ Kotiva qaqi vaua auku ntehao, Naauave, kua. Entamaqio vivio aakika vuvo vi entava kaara enta kaiqa vua.

3 Enta

⁹ Via qararaa Kotiva kihao, Noa namai miani vaiava vohaaini okiniao aahara vakavano govaama vio vaiaie, kio. Minki kuvo Kotiva kunte io namaivano vohaaini okinuvo aahara vakavano govaama vio vaua. ¹⁰ Kotiva aahara vaka auku ntehao, Vakave, kivaseo namaivano vohaaini oku vaua auku ntehao, Noa namaive, kua. Kotiva kavovo nai auku seo vako ahasava soqe io vaura.

¹¹ Minkima soqe io vauvo viaqaankaio Kotiva kihao, Vakavano vaiao viaqinkaio vo ahasa vo ahasavano qampiqaaiava govaama variaie. Vo usau vo usauvano kava iraaivavaka, vo sakai vo sakaivano kava iraaivavaka qovaa ianarove, kuvo Kotiva kunte io vi ahasava vi ahasava govaama vio vaua.

¹² Vakaqinkaio qampiqe vau ahasava qampiqoa. Vo usau vo usauvano kava irehao sa hampi kava iraraio, nai kavaqai iraqio vi vauvo vo sakai vo sakaivanovaka kava irehao nai kavaqai iraqio vi vaua. Minkimaqio vi vauvo Kotiva kavovo soqe io vaua.

¹³ Entamaqio vivio aakika vuvo vi entava kaaramo enta kaiqa vua.

4 Enta

¹⁴ Via qararaa Kotiva kihao, Naauaini ikaa ia ahasava vo ahasa vo ahasavano govaama via hini ahasavano entaqa ikaaia ahasava vaiao hini ahasavano aakikaainaaga ikaaia ahasava variaie. Vi ahasava vi ahasava vaihao ntara uki entaave, ntara qantu ne entaave, koa ikaqio vio vuu kaiqaaina entaave, ihi kaiqaaina entaave, numiqaqio vuanaove. ¹⁵ Vi ahasava vi ahasava naauaini vii ntaka ikaqio vihao vakaini aakika nimikaanarove, kio. Minki kuvo Kotiva kunte io aakikehao vaua.

¹⁶ Kotiva aakikaaina ahasaa noa kaaraqanta auku seo vakoa. suaivano aakikaainaaga ikaqio vuaie kio, auku seo vakeo koravano entaqa ikaqio vuaie kio, auku seo vakoa. Kotiva vikanta auku seo vakeo masauve, ovuroave, vahoquave, auku seo vakoa.

¹⁷ Kotiva vi ahasava vi ahasava vakaini aakika nimikaqi vuaie kio, naauaini auku seo vakoa. ¹⁸ Vi ahasava vi ahasava aakikaainaagaavaka entaqaiva ikaqi vuaie kio, naauaini vi ahasaa auku seo vakoa. Sonkiraiqiava nariaraa vaiao aakikaaiava nariaraa

variaie kio, Kotiva vi ahasaa vi ahasaa auku seo naauaini vakoa. Kotiva kavovo nai auku seo vako ahasava soqe io vaua. ¹⁹ Entamaqio vivio aakika vuvo vi entava kaaraqanta kaaraqanta enta kaiqa vua.

5 Enta

²⁰ Via qararaa Kotiva kihao, Vo ahasa vo ahasa qaqi vaiqio vuaia ahasava noa namaiqi vi aniha mpiqaake. Vo uvii vo uviivano aka vare vi aniha naauainivaka mpiqaake, kio.

²¹ Minki kivaseo Kotiva noa aantauvahi noa namaiqi ni ahasaa auku seo aiqava vi ahasava namaiqi qaqi vaiqio vuaina ahasaave, nana nana ahasa qasiaina ahasaave, vo ahasa vo ahasa auku seo vakeo, viaqaankaio vo aantau vo aantau aarosa vakaa aantauaqai auku seo vakeo. Auku seo vakeo Kotiva kavovo nai auku seo vako ahasava soqe io vaua.

²² Kotiva vi ahasaa vi ahasaa soqema nimikeo kihao, Ne namaiqi vai aantausa suvuaramaqi vivo airiqihao namaiqi mpiqaaie. Ne uviiivanovaka suvuaramaqi vivo airiqiaie, kio. ²³ Entamaqio vivio aakika vuvo vi entava sauqu hiniu enta kaiqa vua.

6 Enta

²⁴ Via qararaa Kotiva kihao, Vakaqaa vo aantau vo aantauvano qaqi vaiqio vihao nuaie. Suvu vake aantauave, qaasau aantauve, koventive, memauve, aiqava aantauvahivano vo aantau vo aantauvano vakaqaa nuaie, kio. Minki kuvo Kotiva kunte io vi ahasava vi ahasava qovaama vio vaua.

²⁵ Kotiva qaasau aantau, vo aantau vo aantau auku seo, suvu vako aantaua, vo aantau vo aantauvaka auku seo, memauve koventive vo ahasa vo ahasavaka auku seo, vakoa. Kotiva kavovo nai auku seo vako ahasava soqe io vaua.

²⁶ Minkima vauvo Kotiva kihao, saiqe kenkanavu voqaama vaiinki auku saaiio vi vaiinkiva vaihao noa namaiqi vaina hampusaqaave, naauaini akaqi ni vaina uviiaqaave, vakaini suvu vaina aantauqaave, qaasau aantauqaave, aiqava vi aantaua vi aantauaqaa raqisiaie, kio. ²⁷ Minki kivaseo Kotiva vaiinki via nai voqaama auku seo. Kotiva nai voqaama qorainkivaka nahentivaka auku seo vakoa.

²⁸ Kotiva vikantaa quahama nimikeo kihao, Nekanta vaihama vainki suvuaramaqi vivo airiqihama nikanta vainkiqaima vakamaaka mpiqa saake. Ke nikanta noaiqama saai noa namaiqi vai hampusaqaave, naauaini aka vareo nina uviiiaqaave, aiqava vakaqaa vaina aantauqaave, nekanta visaqaa raqisiqi vuake, kio.

²⁹ Kotiva minki kivaseo qaiqaa kihao, Aiqaava ahasavano iraaia kavaave, aiqava sakaivano iraaia kavaave, ke vi ahasaa nikanta nimiaio nikanta ntaraqaima varianarove.

³⁰ Aiqaava aantauvahivano vakaqaa vaiavave, aiqava aantauvano naauaini vaiavave, aiqava memau koventivano vakaqaa vaiavave, visa ntara vaieva aiqava sakai mareve usauve vusanaa vainaa, vi ahasaa vi ahasaa visa ntarama varianarove, kio. Minki kuvo Kotiva kunte io vaua.

³¹ Kotiva aiqava ahasa nai auku seo vako ahasaa kavovo voqama seo soqe io vaua. Entamaqio vivio aakika vuvo vi entava sauqu hiniu io hini sauquni vohaiqa enta kaiqa vua.

2

¹ Minkuma seo Kotiva naauavata vakavaka aiqava ahasavaka auku vuu kaiqa soa.

7 Enta

² Kotiva sauqu hiniu io hini sauquni vohaiqa enta saiqa vaaqio vihao aiqava ahasa auku vuu kaiqa seo. Vuu kaiqa seoa kio, via qararaa 7 entaqaa sa saiqa vararao, noa horiaa vaua.

³ Kotiva saiqa vaaqio vihao aiqava ahasa vuu kaiqa seo 7 entaqaa noa horiaa vauvaa kio, viva vi entaa 7 enta soqema amikeo, maa entava aahuva enta horiaa entama varianarove, kua. ⁴ Naauavata vakavaka auku so osarava minkima vaua.

Ideni vakaini

Noavano Kotiva naauavata vakavaka auku soa. ⁵ Ho hoqareo vi entaa Noavano Kotiva sa aaqu akikovoa kio, sa vusanaa vau ahasava vauvo sa suvu voqavaka qampiqovo sa vaka auvu ntuva saaiava vauvo ⁶ vakaqinkainaa namaivanoqai qovaama vio aiqava vaka pukaiqama sehao vaua.

⁷ Minkima vauvo Noavano Kotiva vaka vaaseo vaiinki auku seo nai qaqi vaiqio vuaina aihoa via aiqiana vuaqa sovo vaiinkivano qaqi vaiqio vi vaua.

⁸ Vaiinkivano minkima seo qaqi vaiqio vuvu Noavano Kotiva nai aukuko vaiinkia via vika vareo suaivano uinaini Ideni vakaini nai naaho ukukoqi vuu soa.

⁹ Vi naahoqi Noavano Kotiva kuvo soqe sakai vo sakai vo sakaivano qampiqeo vauvo via kava vaieva soqe sakai kava, ne kavava vaua.

Naaho avukaqi sakai kaaraqanta vaua. Sakai vovano qaqi vaie u sakaiva vauvo sakai vovano soqe saiqave manta saiqave kavare u sakaiva vaua.

¹⁰ Ideni vakaqinkaio namai vo qovaama vio vi naahoa pukaiqama saaiava namaiva vaihao oku vihao naahoqaankaio namaivano nkahivio kaaraqanta kaaraqantaqaa oku vua. ¹¹ Vi namaiva nkahivio hoqarenaa namai auku vaieva Pisoni Namai vaua. Pisoni Namaivano oku vihao Havila vakaqi virante airantemaqio vua. ¹² Havila vakaini soqe *kora* oi vauvo soqe nunka u ahasavavaka vauvo vaiinkivano vaakaiqi vau oiva soqe oivaka vaua. ¹³ Hoqarenaa namai auku Pisoni Namai vauvo via naankiara namai vo via auku vaieva Gihoni Namai vaua. Gihoni Namai Kusi vakaqi virante airantemaqio oku vio oku vi vaua.

¹⁴ Namai kaaraqanta minkima vi vauvo namai auku vo vaieva Taigarisi Namaivano vaua. Taigarisi Namai Asiria vakaqi suai ui vankaraini oku vi vaua. Namai kaaramon-avu minkima vauvo vinavusa naankiara namai auku vo vaieva Iufarekisi Namai vaua.

¹⁵ Noavano Kotiva vaiinki via vika vareo nai naahoqi Ideni vakaini vuu seo kihao, Maaqi vaihaama saiqa varehaama soqema sea ki naahoqaa raqisiane, kio. ¹⁶ Minki kivaseo Noavano Kotiva mpeqaiqama seo vaiinki via kiva amio kihao, Aiqaava sakai kava irainaa homa hiqi sea nehaama ninaave. ¹⁷ Sakai vo soqe saiqavaka manta saiqavaka kavare i sakaia, vi sakaia kavaqaima sa naane. Ke qioma vake uo. Ae via nea are qukuma vinaave, kua.

¹⁸ Noavano Kotiva kihao, vaiinki viva nariaraa vaivo sama soqe ivo. saiqe ke via saihaqiainaa nai voqaama vo auku amikaae, kio.

¹⁹ Noavano Kotiva minki kivaseo vaka vaa seo vakaqonkaio aiqava aantauvahi vakaqaa nusa auku seo, aiqava aantau naauaini nusavaka auku seo, visa visa ntika vareo vaiinki viva visa nuku vakaae kio, viva vaunaini vuu sovo vaiinki viva vi aantaua vi aantaua auku vakovo vaiinki viva kuntema seo visa nuku vaieva minkima vaua.

²⁰ Vaiinki viva visa nuku vakaqio vihao aiqava vakaini suvu vau aantauave, qaasau aantauve, aiqava naauaini vii ntaka akaqio nu aantauave, viva aiqava visa visa nuku vakao. Vaiinki viva minkimaqio vuvu sa visaqinkaio vaiinki nai voqaava via saihaqiaiava vaua.

²¹ Nai voqaava via saihaqiaiava sa vauvoa kio, Noavano Kotiva vaiinki via vaika sovo vaika aavaka vuvu vaiinki via aantea vonku nkaqu seo maki qaiqaa kinka koa.

²² Noavano Kotiva aantea vaiinkiqinkaio nkaqu soa viaqo nahenki auku seo nahenki via vika vareo vaiinki viva vaunaini vuu sovo ²³ vaiinki viva via kaveo kihao, Hove, viva ki voqaavama vaio ivo.

Via vuhaai ki vuhaai vohaaqaamama vaio ivo.

Via makivaka ki makivaka vohaaqaamama vaio ivo.

Viva ki vaiinkiqankaio vaa saiaa ki,

ke viaa nahenkive ki uo, kio.

Minki kivaseo kuama.

²⁴ Kotiva minkima auku amikoaa kio, vake maa entaa vaiinkivano nai nosa qosa mini seo nai naakantio qampama vivo vikanta vaaka vaieva vohaa vaakaqaima vaio.

²⁵ Vaiinki vivavaka via naakavanovaka vauvo vikanta ukavaaqa sa vaumanka kosa vaihama sa sauiha vaua.

3

Vaiinkivano Kotia uva raqa soa

¹ Noavano Kotiva aiqava aantau auku seo vakoqinkaio memaavano voqama seo uqeraa uva ki vauva vaihao nahenkiaa kihao, Quqaae Kotiva nikanta qio kivakehao aiqava sakai kava maa naahoqi irainaa sa naake kiva kaiave? kio.

² Minki kuvo nahenki viva memauaa kihao, Kekanta aiqava sakai kava maa naahoqi irainaa homa naraave. ³ Naaho avukaini vai sakaia vohaiqa via kavaqaima Kotiva kikantaa kihao, Sa naake, sa uku varaake. Nekanta vi kavaa uku vare namase quku vivaave, kiva kaiave, kio.

⁴ Minki kuvo memaavano nahenkiaa kihao, Aqao, nekanta sama quku vivaave.

⁵ Nekanta nama saivo nikanta avu aako kenko kiama nekanta soqe saiavaka manta saiavaka ho kavehama vaiqa voqaama vaivaave. Kotiva viaa iihao nikantaa sa naake kiva kaiave, kio.

⁶ Memaavano minki kuvo nahenkivano vi sakaia kavovo soqe sakai kava irakovo saiqe aiqava saiqa ho kavaae kivaseo sakai via kava hiqi seo neo. Nehaoma hini nai vaakivaka amio. Amuvoma vivavaka neo ⁷ vikanta nama sovo vikanta aako kenko kumanka naikanta vaaka kavovo kosama vaumanka sauiha vikanta ou maua raqase irase rumpake vaua.

⁸ Vikanta vaiha iuvo eroqi Noavano Kotiva vi naahoqi kuvu ni vaumanka vikanta ou sakai avukaini quqekavi viaqi vauvoma ⁹ Noavano Kotiva vaiinki via aareo kihao, Ae kaaqie variarao? kio.

¹⁰ Minki kuvo vaiinki viva kihao, Ae naahoqi kuvu nihaama kunkusai kianaa iima ke kosa vaihaa kima, qeke maini ani quqekavi vai uo, kio.

¹¹ Vaiinki viva minki kuvo Kotiva kihao, Kavave ai vaakaa kosama vaio ivo kivaare are quqeka vuarao? Ke qio kivakauna sakai kavaae are nama saarao? kio.

¹² Minki kuvo vaiinki viva kihao, Ae nahenki ki kimiavama, vivama sakai kava hiqi seo kivaka kimimanka ne uo, kio.

¹³ Minki kuvo Noavano Kotiva nahenkiaa kihao, Ae nanaiqamae varaarao? kuvo nahenki viva kihao, Aqao, memaavano kiriara una uva kimanka ke sakai kava hiqise ne uo, kio.

¹⁴ Minki kuvo Noavano Kotiva memauaa kihao, Ae una uva kinaa saara are aiqava aantavahiqaikaia mantaiqama vinaave.

Via saara are konkoma ntaka vaihaama auhanaihaiaqaima ninaave.

Minkimaqia nihaama konkoma namaqia vihaama quku vinaave.

¹⁵ Ae suvuara iavavaka nahenkivano suvuara iavavaka vikanta navukaiqiha vaiqi vivaave.

Naankiara nahenkivano suvuara iava vovano ai qiaka rakavu saiaa are via aiqiu akaa nkaqa senaave, kio.

¹⁶ Minki kivaseo Kotiva nahenkiaa kihao,

Ai voqama seo aiha vi vaiiaa vainki vakaqi vinaave.

Are vainki vakaqi vio aiha vi vaiaama vakenaave.

Ai antuqavano ai vaakiarama vaio viva aiqaa raqisiqio vuaie, kio.

¹⁷ Minki kivaseo Kotiva vaiinkiaa kihao, Are nena naaka uva iihaama ke qio ki-vakauna sakai kavaa nama saaraoa kio, via saara vakavano mantaiqama vuanarove.

Are vakaini vaiqi vina entaama vusaai ukihaama ntara uku namaqia vinaave.

18 Numii vankusavano uisuma vi vaiaa are ahasaŋi ntaravano qampiqainaaŋai namaŋia vinaave.

19 Ai koŋaavu nte vaiaa ntara uku namaŋia vivia vuu quku via qaiŋaa qoŋaraanaini vakaŋi vinaave.

Ke vakaŋonkai ai kaaŋau kauaa variaavave.

Are quku viama qaiŋaama vakaiŋama vinaave, kio.

Minki kua.

²⁰ Nahenkivano aiŋava vo vakanaa vo vakanaasa visa nova variaiaava vauaa kio, vaiinkiva viva nai naaka auku ntehao Evaavave, kua.

²¹ Noavano Kotiva aantau paka vaaseo viaŋonkaio ukavaaŋa auku seo vaiinkivaka via naakavaka nimumanka vikanta via aankaumake vaua.

Noavano Kotiva vaiinkivaka nahentivaka naahoŋinkaio aaŋaini nikiŋama soa

²² Noavano Kotiva kihao, Ho kavaane. Vaiinkivano kinavu voŋaiŋama vio vaihao soŋe saiŋavaka manta saiŋavaka kave vaiva vaio ivo. Viva nai sauŋu kukuseo vo sakai kava, ŋaŋi vaiŋio vuaina sakai kavaa hiŋi seo nama seo aiŋava enta ŋaŋi vaiŋio vuanto, kio.

²³ Minki kivaseo Noavano Kotiva vaiinkiaa kihao, Ke ai vakaŋonkai kaaŋau kauava are aaŋaini vaihaa vakaŋai auvu ntuvaŋia vinaave, kivaseo Ideni naahoŋinkaio akikama sovo aaŋaini vuama.

²⁴ Noavano Kotiva vaiinkivaka nahentivaka vikanta nikiŋama somanka aaŋaini vuvo Ideni naaho hini vankaraini suai avu uunaini vinavusa maintaraa raŋisiake kio, enseli mpeŋanavu mini somanka vaua. ŋaŋi vaiŋio vuaina sakai kavaa vaiinkivano hiŋi seo naanto kumanka vinavusa mini maintaraa raŋisiha vauvo iha iko saavuvavaka aea aea ihao mini vaua.

4

Keniva Abeliva aru soa

¹ Adaamuva nai naaka Evaasantio ni vauvoma Evaava vainki kaiŋama vio vuu ŋorainki vainki vakaseo via auku ntehao, Keniave, kio. Viva kihao, Noavano Kotiva ki saihaŋimanka ke ŋorainki vainki vakase uo, kio.

² Minki kuvo via vainkivano nouŋama vuvo qaiŋaa vainki kaiŋama vio vuu via ŋaka Abeliva vakaseo. Abeliva via vakasovo nouŋama vio Abeliva viva sipisipiŋaa raŋisi vauvo via vasaava Keniva naaho saiŋa vaehao vaua.

³ Minkimaŋi vikanta viha Keniva nai naahoŋinkaio ntara ŋantu vareo vuu Noa Kotiva amikeo.

⁴ Amikovo Abeliva nai sipisipi vovano hoŋare vakako naakia vonku aru seo via keŋa seo maki soŋera vareo vuu Kotiva amikoa. Vikanta minkimase Noa Kotiva amikovo Noavano Kotiva Abeliva quahama amikeo, Abeliva sipisipi aru amikoa viavaka quahama amikeo, ⁵ Keniavaka, Keniva ntara amikoavaka, sa Noavano Kotiva quahama amikeo. Sa quahama amikovo via saara Kenia arara ikovo ua vii arakeo komaseo vaura.

⁶ Keniva ua vii arakeo komaseo vauvo Noavano Kotiva Keniaa kihao, Nana saarae ai arara ikaivaa variarao? Nana saarae are ua vii arakea variarao? ⁷ Are soŋe saiŋe varaiea, ke homa ai quaha amikaraave. Are sa soŋe saiŋa varaiea, manta saiŋavano gentiana vaara aukuke vaihao ai ravaaŋau saanaove. Manta saiŋavano ai ravaaŋavu saantoa, are mpeŋaiŋama sea manta saiŋa aakara saane, kio.

⁸ Noavano Kotiva minki kuvo Keniva sa via uva iiaio vaio nai ŋakaa kihao, Varaiŋekanta ŋaŋi aaraini ou nuave, kivaseo nai ŋaka vika vareo vio vuu Keniva nai ŋaka Abeliva ahasaŋi aru seo.

⁹ Aru sovoma Noavano Kotiva Kenia ireo kihao, Ai ŋakavano Abeliva kankoe vaio ivo? kio. Minki kuvoma Keniva kihao, Ke sama via kave uo. Sa ke kenka ŋakaŋaa raŋisi vauausavauve, kio.

¹⁰ Minki kuvo Noavano Kotiva kihao, Are nana ahasae varaarao? Ke kavauo ai qaka naarevano vakaqaa hiqintivea ke are nena qaka aru saanaa saara ¹¹ ai mantaiqama amikareave. Are nena qaka aru saarao via naarevano ntehao vakaqi okiqekaia saara vakavano sama ho ai saihagianaove. ¹² Are ntara uku keava sama sogema seo qampiqaanaove. Are sa vohaa vakaqaa ho vainaave. Are saku varea hampiqama sea vo vaka vo vakaqaa vaiqia vinaave, kio.

¹³ Noavano Kotiva minki kuvo Keniva kihao, Oho, are noaiqama sea ki kikiavea ke via saara sa ho qaqi vaiaave. ¹⁴ Are maa vakaqaankaia ki kikikavea ke sa ai avuqaa ho vaiaave. Ke saku vare vo vaka vo vakaqaa hampiqamavi ni variaiao vo vaiinkivano ki ranta saaiava ki haru saanarove, kio.

¹⁵ Keniva minki kuvo Noavano Kotiva aqao kio. Save, vovano ai aru saiea, ke vaiinki 7 navu aruse aiqaa vuntu saraave, kio. Minki kivaseo vovano Kenia ranta seo via aru saanto kio, Noavano Kotiva vira vaakaqaa vusa voqaama qara ntuva koa.

¹⁶ Minkia sovo Keniva Kotia avuqaankaio saku vareo Ideni vakaihaio suai avu uuntonaini, Noti vakaini vaieva vuama...

37

Iosepeva kaira kavoa

¹ Kanaha vakaini nai qova vaiqi vu vakaraqaa Iakovovavaka vi vakaqaa vaiqi vua.

² Iakovoa vaiktinavu uva maankimama vaio: Iosepeva qaraasa vaiinkivano 17 ihi vaaseo vaihao nai vasausavaanavu hampaka vaihao sipisipiqaavaka, mim-iqaavaka, raqisi vaua. Via qoa naakakanta Bilihaasa Siripaasa vaiktinavu hampaka vi quararaqaa raqisio viaqaankaio Iosepeva vuu nai qoa kiva amio kihao, Ki vasausavaanavu manta saiqaqaima vare variavo, kio.

³ Via qova Iakovova via vo auku Isiraiva, viva sontaiqama vuva Iosepea vaka kovaa kio, viva aiqava nai vainkinavuginkaio Iosepeaa voqama seo antuqa auvo vaihao viaa quahehao suaharavano via aruanto kio, vaaqa soqera auku seo via amio. ⁴ Via qova vaaqa soqera Iosepea auku amumanka via vasausavaanavu vaaqa via kave kiha, Oho, kinavu qova Iosepeaaqai antuqa aivaro vaio ivo, kivase visa via saara Iosepeaa nirara ikomanka vaiha sa viaa soqe uva kiai, via koma amikoa.

⁵ Vika minki vauvo vo enta Iosepeva kaira kaveo viaqaankaio kaira kavoa viva nai vasausavaanavu kiva nimumanka via saara via vasausavaanavu Iosepeaa voqama seo nirara ikomanka vaua. ⁶ Iosepeva visaa kihao, Saiqe ke kenka kaira kavaaina osaraa ni kiva nimiae. ⁷ Kenavu naahoqi uiti rumpase vauo viaqaankaio ke uiti rumpa kauava himpi vaaviarama vio vaimankanenavu uiti rumpa kaasa visa ke rumpa kaunaa ukukumavi vaiha ke uiti rumpa kaunaa quaha amikeha ravenkavi variaave, kio.

⁸ Iosepeva minki kumanka via vasausavaanavu kiha, Oho, are manta kairahaama kavaarao. Are vi kairaa kavaanaa iihaama are kihaa, Ke visaqaa raqisieave, kioave, ki. Minki kivase visa Iosepeva kaira kavoa saaravaka, Iosepeva visaa ku uvaa saaravaka, visa Iosepeaa voqama seo nirara ikomanka vaua.

⁹ Minkima vauvo Iosepeva qaiqaa kaira vo kaveo nai vasausavaanavuaa kihao, Ke qaiqaa kaira vo kave uo. Ke vaiha kavauamanka suaivanovaka, koravanovaka, masau ovuroa 11 navuvanovaka, vinavusa ravenkavi vaiha ki quahama kimike vaiavo, kio.

¹⁰ Iosepeva vinavusa kiva nimio viaqaankaio nai kaira kavooa nai qoavaka kiva amuvo via qova Iosepea akihao kihao, Oho, are manta kairahaama kavaarao. Are kaira kavaanaa ihaa kihaa ki novavaka ki vasausavaanavuvaka ki qovavaka ravenkavi vaiha ki quahama kimikevaave kioave, kio.

¹¹ Minki kumanka Iosepea vasausavaanavu via saara nirara ikomanka Iosepea koma amike vauvo via qova vi uvaa iiqio vihao aako ukihao vaua.

Iosepea vasausavaanavu Iosepea vo vakanaasa nimiha soqaa varoa

¹² Vo enta Iosepea vasausavaanavu visa náí qoa sipisipi vika vare Sekemini ou vaiha sipisipi qaa raqisi vauvo ¹³ Iakovova Iosepeaa kihao, Are nena vasausavaanavu sipisipi qaa raqisinaini Sekemini vuane, kio.

Minki kuvo Iosepeva kihao, Ke mini viea henuqamase vai uo, kio.

¹⁴ Minki kuvo via qova kihao, Ai vasausavaanavu hoe variavo, sae ho variavo? Are visa ou kavea vii ki kiva kimiane, kio. Minki kivaseo via qova Iosepea akikovo viva Hebaroni kaaqi ntaka vua.

¹⁵ Iosepeva ou vio Sekemini ou nteo nai vasausavaanavuaa qumina rantehao vi ani vauvo vo vaiinkivano via kaveo kihao, Nana ahasaae rante variarao? kio.

¹⁶ Minki kuvo Iosepeva kihao, Ke kenka vasausavaanavu sipisipi qaa raqisiasaama rante vai uo. Are visa vuanainiaa iianaave? kio. ¹⁷ Iosepeva minki kuvo vaiinki viva kihao, Visa vaasama maihai vuavo. Ke iua visa kiha, Dotaani kaaqi ntaka vieave, kiaave, kio. Minki kuvo Iosepeva nai vasausavaanavu ntakaqio vio Dokaanini ou nteo kavomanka visa mini vaua. ¹⁸ Iosepeva aumanko ou ntomanka via vasausavaanavu vukuni vuku via kave visa via arusea nai kiva ami nai kiva amiha vaua.

¹⁹ Visa kiha, Oho, kaira kave vai vaiinkiva ani vaio ivo.

²⁰ Saiqe kenavu via aruse namaiaa vaka quvukaavo aaharaiqama viaqi via vaaka vaavi aqu saae. Kenavu via vaaka viaqi aquse viaa qaasau vairivano aru seo ivo kiae. Kenavu minkiaio viva kaira kavaiava quqaae varianaroe, sae quqaa vi vaua varianarove? kinka.

²¹ Visa hini usa minki kuvo Rubeniva visa uva iio visa Iosepea arusevoave kivaseo visaa aqao kio, Saiqe kenavu sa via arusaae. ²² Kenavu sa via arusarai namaiaa vaka quvukaavo aaharaiqama viaqi via qaqi aqusaae, kio. Viva visaa minki kivaseo viva nai iiseo kihao, Ke naankiara via ruaruamase viaqaankai nai qova vainaini vika vare vuu saraave, kio.

²³ Rubeniva minki kumanka visa vauvo Iosepeva ani ntomanka visa via ravaaqause via vaaqa soqera via vaakaqaankai ravaqaase qaqini se ²⁴ Iosepea vikavaare munku haau namaiaa quvukovo aaharaiqama vuaqi via aqusoa.

²⁵ Visa Iosepea viaqi aquse viaqaankai visa ntara naesa oquvi vaiha vukuni vuku kavomanka Isamaia vakanaasa Gileaati vakusaihai ani vaua. Vi vakanaasa airi aiaia soqe untavu ahasaave, ntaraqaa hiasaa u ahasaa aakakoave, vi ahasaa vi ahasaa visa náí kameriqaa rumpa vare Isipini vuu nimiha soqaa varaesa ani vaua. ²⁶ Ani vauvo Iutiva nai qaka vasausaa kihao, Kenavu kenkanavu qaka aruse via arusaainaa uva quqeka saainaaqaankaio sa kinavu saihaqiaina ahasava qovaama ianaove. ²⁷ Saiqe sa kenkanavu sauquqonkai Iosepea airai vai, Isamaia vakanaasa aniqe via visa nimiai visa soqaa kinavu kimiake. Kenavuvaka vivavaka vohaa vaiinkima vai uo. Kenavu via aru saaoave, kio. Iutiva minki kumanka via qaka vasausa hove kumanka ²⁸ Isamaia vakanaasave Midiani vakanaasave, visa anumanka Iosepea vasausavaanavu namaiaa quvukoqi via aqu soaqinkai via qaqini vaa vaaise, Isamaia vakanaasa Iosepea nimi-hama *20 silvaa* munima varomanta vi vakanaasa Iosepea vika vare vuu Isipini soa.

²⁹ Vi vakanaasa Iosepea vika vare vuvo Rubeniva ounteo namaiaa quvukoqi ani kavovo Iosepeva viaqi sa vauvo via saara via munkusa mantaiquvo oho kivaseo nai ukakaai nahaqu seo ³⁰ ou nai qakanavuaa kihao, Ke kavauo Iosepeva sa viaqi vaio ivo. Oho ke nankie iaave? kio.

³¹ Minki kumanka vinavusa Iosepea vaaqa qaqini rahunku soa vare mimi vo aruse Iosepea vaaqa mimi naare viaqi quntamase vare ³² anirante visa vuu náí qoa umiqeha kiha, Kenavu maa ahasaa ranta saunaa are aikukiha kavaane. Iosepea vaaqae vo vaiinki vaaqae vaio ivo? kinka.

³³ Vinavusa minki kuvo visa qova Iosepea vaaqa uqauama seo kaveo kihao, Oho, maa ki maaqu Iosepea vaaqave. Qaasau vairi vovano via aruseo nama seo ivo. Quqaama qaasau vairivano via aruseo via vaaka keqaaqama seo ivo, kio.

³⁴ Iakovova minki kivaseo nai ukakaai nahaqu naahaquma seo manta ukakaaiqai ankaumasero airi enta vaiqio vihao nai maaquaa iqi rakaqio vi vaua. ³⁵ Via maaqu hini usavaka via raavuanavuvaka via munkusa susuqama amikaae kuvo Iakovova sa visa ku uvaa iio. Viva aqao kio, Ke kenka maaquaa iihama qaqi iqi rakaqi vivi vuu quku viaave, kivaseo nai maaquaa iqi rakaqio vi vaua.

³⁶ Mintuvo Midiani vakanaasave Isamaia vakanaasave, visa Iosepea vika vare Isipini ou vaiha Iosepea Potipaa amihama munima varoa. Potipaava noa vaiinkivano vaihao viva iqosa vaiinkinavuqaa raqisi vaumanka visa Pero vaiinki naavu noa naavuqaa raqisi vaua...

39

Iosepeva Potipaa saiqa varoa

¹ Isamaia vakanaasa Iosepea vika vare Isipini ou vuvo mihainaa vaiinki vovano Potipaava visa munima nimihao Iosepea varoa. Potipaava noa auku vakaa vaiinkiva iqosa vaiinkinavuqaa raqisi vaumanka visa Pero vaiinki naavu noa naavuqaa maintaraa raqisi vaua.

² Isipi vakanaa vaiinkivano munima aquseo Iosepea varovo Iosepeva Potipaa saiqa vaehao via naavuqi vauvo Noavano Kotiva Iosepea sahaiquvo Iosepea saiqavano soqe saiqa vaua. ³ Iosepeva soqe saiqa vare vauvo Potipaava kavovo Noavano Kotiva Iosepea saihaquvoa kio, Iosepea saiqavano uikareo vauvo ⁴ Potipaava Iosepeaa quahaseo via noaiqama seo kihao, Are ki naavuqi saiqa varehaama aiqava ki saiqa ahasaqaa raqisiane, kio. ⁵ Potipaava minki kivaseo Iosepea noaiqama sovo Iosepeva aiqava via saiqaqaa raqisi vauvo vi entaqaankaio Noavano Kotiva Iosepeaa iihao Potipaa soqema amikovo Potipaava ntara ukukovave, soqaa saiqa varoave, soqe io vaua.

⁶ Minkima vauvo Potipaava Iosepeaa kihao, Are aiqava ki saiqaqaa raqisiqia vuane, kuvo Iosepeva aiqava via saiqaqaa raqisiqio vi vauvo Potipaava sa nai saiqaqaa airi aako iiaio, homa Iosepeva vi saiqaqaa varaanaove kihao viva qaqi vaihao ntaraqai nehao vaua.

Minkimaqio vuvo Iosepeva soqe vii vaaka vakaa vaiinkivano vaihao Potipaa saiqaqaa raqisi vauvo ⁷ viaqaankaio Potipaa naakavano Iosepea kavovo munkusa ntuvo viaa avu akihao Iosepeaa kihao, ania kintia vaikaane, kio.

⁸ Minki kuvo Iosepeva aqao kio, Ke maa naavuaqi vaiha via saiqaqaa raqisi vauoa kio, ki noa vaiinkivano Potipaava sa maa saiqaraa airi aako iivo. Viva ki noaiqama saimanka ke aiqava via saiqa ahasaqaa raqisi vai uo. ⁹ Ke via aana ntavavi sema maaqi vaiha via saiqaqaa raqisi vai uo. Potipaava sa vo ahasa ki qioma kiva keo ivo. Are via naakavano variaaroa kio, viva ariaraqai iihaoma ki qioma kiva keo ivo. Via saara ke manta saiqa vaeha Kotia uva raqa saaoave, kio. ¹⁰ Iosepeva minki kuvo vi nahenkiva vo enta vo enta Iosepea aare vauvo Iosepeva sa via uva iiaio, sa viva vaunaini ou vaua.

¹¹ Vo enta sa vi naavuaqi saiqa vaiinkie saiqa nahenkia vonavu vauvo Iosepeva naavuqi saiqa vaaeva oiqekovo ¹² Potipaa naakavano Iosepeva vaaqa ruvukoa ukukeo kihao, Are kintia vaikaane, kuvo Iosepeva nai vaaqa viquseo vi nahenkia sauquqi via mini seo vahaqaqaini veva nteo santama vua.

¹³ Iosepeva santama vuvo vi nahenkiva kavovo Iosepeva nai vaaqa via sauquqi seo naavuqinkaio santama vuvo ¹⁴ vi nahenkia voqama seo arara ikovo naavuqi saiqa varosa naarama seo visaa kihao, Ho kavaake. Ki vaakivano Hiparu vakanaa vaiinki maa vika vareo kinavu naavuqi vii saivama, viva ki mantaiqama kimikaeva auki vaio ivo. Viva maaqi oiqekeo kintio nuae kimanka ke oi aai kuaoma ¹⁵ viva ke oi aai kunaa iio qekeo nai vaaqa maini seoma aiqau aukuseo vahaqaqaini veva nteo santama vivo, kio.

¹⁶ Minki kivaseo Iosepea vaaqa qaqi vakeo nai vaaki vesa vauvo Potipaava via vaakivano anuvo ¹⁷ viva vaaqa via nai vaaki umiqehao kihao, Hiparu vakanaa saiqa vaiinki vika vii saarava, vivama ki mantaiqama kimikaeva auki vaio ivo. ¹⁸ Viva ani

ki uku varaimanta ke oi aai kuaoma viva qekeo nai vaaqauka maini seo naavuqinkaio veva nteo santama vivo, kio.

¹⁹ Via naakavano una uva minki kuvo Iosepea noa vaiinkivano Potipaava nai naaka uvaa quqaa uvave kio via arara ikovo ²⁰ ou Iosepea ravaqau vareo karavusaqi vuu soa. Vi naavuaqi Pero vaiinki uva raqaso vaiinkisa vaua Iosepea karavusa amikovo Iosepevavaka viaqi vaua. ²¹ Viaqi vauvo Noavano Kotiva via saihaqi vauvoma kio, karavusa naavuqaa raqisu vaiinkiva Iosepea soqema amikoa. ²² Karavusa naavuqaa raqisu vaiinkiva Iosepea quahehao via noaiqama seo aiqava karavusa vaiinkiqaa raqisiane kio. ²³ Minki kuvo Iosepeva vi saiqa vare vauvo Noavano Kotiva via sahaiquvo Iosepea saiqavano uikarovo karavusa naavuqaa raqisu vaiinkiva sa Iosepea saiqaa airi aako iiaio, viva Iosepea kihao, Viva nai homa vaihao vi saiqa varaanarove, kivasehao vaua.

40

Iosepeva vo vaiintikanta kaira kavoa via osara naiikanta kiva nimua

¹⁻³ Iosepeva karavusa naavuqi vaiqio vuvoma vo enta Isipi vakanaasa kave vakaava Pero vaiinkivano nai saiqa vaa amiko vaiinki vokanta vo uva saara vikanta karavusa nimikoa. Via saiqa vaiinki vovano Pero vaiinki namai amu vaiinkiva vauvo via saiqa vaiinki vovano Pero vaiinki mpereti nunke vau vaiinkiva vaua. Pero vaiinkivano vikanta karavusa nimikovo Iosepeva karavusa naavuqi vaumanka vikantavaka viaqi ou vaua.

⁴ Pero vaiinki naavuqaa maintaraa raqisu vaiinkisaqaa raqisuva vi naavuaqaavaka raqisihao Iosepea kihao, Are qaraasa vaiinkikantaqaavaka raqisiane, kuvo Iosepeva vi vaiinkikantaqaavaka raqisi vaua.

Minkima seo raqisi vaumanka vikanta karavusa naavuqi vaiqi vuvoma airi enta aikaromanka ⁵ Pero vaiinki namai amu vaiinkivavaka, Pero vaiinki mpereti nunke vau vaiinkivavaka, vikanta vohaa enta entaqi vaikeha kaira kavoa. Vovano vo kaira kavovo vovano vo kaira kavoa.

⁶ Vikanta kaira kavovo via qararaa kogaqi Iosepeva vikanta vaua ou nteo kavovo vikanta munkusavano mantaiqumanka viaqi vaua. ⁷ Vikanta munkusavano mantaiqumanka vauvo Iosepeva vikanta ireo kihao, Nekanta nana saarae ua vii arake variavo? kio.

⁸ Minki kumanka vikanta kiha, Kekanta entaqi kaira kavaunaa sa via osara ii uo. Kaira osara kikanta kiva kimiaiaava sa maini vaio ivo, kinka. Vikanta minki kuvo Iosepeva kihao, Kotiva vaiinki saihaqivoma viva kaira osara ho iiave. Nekanta kaira kavea ki kiva kimiqe iriae, kio.

⁹ Iosepeva minki kuvo Pero vaiinki namai amu vaiinkiva viva naane nai kaira kavoa Iosepea kiva amio kihao, Ke vaikeha kaira kavauo ki kivuqaa uaini santavano vaiave. ¹⁰ Vi santava qampigehao vaimanka via saqi kaaraqanta vohaiqa vaiavo saqiqaankaio kava irakaivo aquika vimanka ¹¹ ke kave via hiqise vi kavaa kakise vi namaira kapaqi vare vuu Pero vaiinki sauquqi ami uo, kio.

¹² Minki kuvo Iosepeva via nai kiva amio kihao, Are kaira kavaanaa via osara minkimama vaio ivo: Saqi kaaraqanta vohaiqa vaia kavaanaa via osara vaieva kaaramo entama vaio ivo. ¹³ Enta kaaramonavu aikaraiama Pero vaiinkivano qaiqaa ai aarama saiaa are via saiqa varehaama haau vara vuu amianantema sea, qaiqaama are via kapa nai sauquqi vuu aminaave. ¹⁴ Are qaiqaa soqemavi vaihaa Pero vaiinki saiqa varehaama kiriara kauru seoave. Are kiriara iisehaama kiriara Pero vaiinki kiva amiao viva ki karavusa naavuqinkai rahunku saaie. ¹⁵ Haau ke Hiparu vakanaa vaiinkivano kenka maaqaini variavau ki muara rarau vare maini anuave. Ke maini vaiha sa manta saiqa vararai variavauo qumina una uva saara ki karavusa naavuqi saimanka vai uo, kio.

¹⁶ Iosepeva minki kuvo Pero vaiinki mpereti nunko vaiinkiva kavovo Iosepeva vo vaiinki kaira osara soqema seo kiva amuvo vivavaka Iosepea kiva amio kihao, Kevaka kaira vo kave uo. Ke kaaramo kanunavuqi mpereti ntuvase kenka qiakaqaa vaa aquvre ani uo. ¹⁷ Ventaagaara vai kanuaqi Pero vaiinkiaa nunka kauna mpereti, vo mpereti vo mpereti vaimanka uviinavu ani vi kanuaqinkai mpereti varase ne variaave, kio.

¹⁸ Minki kuvo Iosepeva vi vaiinkia nai kiva amio kihao, Are kaira kavaana osarava minkimama vaio ivo: Kanu kaaramonavu vaia via osara vaieva kaaramo entama vaio ivo. ¹⁹ Kaaramo enta aikaraiiao Pero vaiinkivano karavusa naavuqinkaio ai vikeo ai auntu keqaseo ai vaaka sakaiqaa arukaaio uviivano ani ai vaaka maki nama saanarove, kio.

²⁰ Iosepeva minki kuvo enta kaaramonavu aikarovo Pero vaiinkivano kihao, Ki vakai entava govaama vivo, kivaseo vi entaa quahehao nai sena noa vaiinki naarama seo ntara nimio karavusa naavuqinkaio viva nai saiqa vaiinkikanta via namai amu vaiinkiaavaka, via mpereti nunke vau vaiinkiaavaka, vikanta ntika vareo noa vaiinkinavu ntara nonaini vuu seo. ²¹ Vuu mini seo via namai amu vaiinkiaa kihao, Are qaiqaa qaqi ki saiqa varenaave, kuvo vi vaiinkiva qaiqaa namai kapa Pero vaiinki sauquqi vakovo ²² Pero vaiinkivano nai mpereti nunke vau vaiinkia aruseo Iosepeva kuntema seo, via vaaka sakaiqaa arukoa.

²³ Minki uvo Pero vaiinki namai amu vaiinkiva qaiqaa Pero vaiinki saiqa vaehao sa Iosepeaa iiaio, via kauru soa.

41

Pero vaiinkivano kaira kavoa

¹ Iosepeva karavusa naavuqi qaqi vaiqio vuvo ihi kaaraqanta aikarovo Pero vaiinkivano entaqi vaikehao kaira kavoa. Viva kaira kavova maankimama vaio: Pero vaiinki maraquavano Nairi Namai hini vantaraini auhianta himpikao vaihao kavomanka ² vi namaiqinkai vurimakaua soqesa 7 navu govaamavi namaiqinkai vaainte ou namai auhianta vaiha usau ne vaua. Vi vurimakauanavu soqe vaaka vakausa noa hauntivano vaiha usau ne vaua. ³ Ne vaumanka via naankiara namaiqinkai vo vurimakaua 7 navu govaama vua. Vinavusa sa vaakavaka vaua, vuhaaiqai vaua namaiqinkai vaainte ou vurimakaua soqesa hampaka vaiha ⁴ visa aruse nama soa. Minkuvo Pero vaiinkivano kaira via kaveo vaikonaihaio himpio.

⁵ Pero vaiinkivano himpio viki vii kaveo qaiqaa vaika vio kaira vo kaveo. Viva kaira vo kavova maankimama vaio: Via maraquavano kavovo *sankuma* voqaama vauvo via vaha vohaiqagaankaio noa 7 navu soqera irakeo mpeqaiqama vio vaua. ⁶ Noa soqe 7 navu minkima vauvo via naankiara vo *sankuma* voqaama irakeo noa 7 navu irakovo suaivano noaiqamaseo ike vauvo uvaivano iha voqaama ukihao via kakoqa aqu sovo sa soqe kava irakoa. ⁷ Sa soqe kava 7 navu irakova ou soqe kava 7 navu irakoa nampiqama soa. Minki uvo Pero vaiinkivano vaikonaihaio himpio kihao, Oho, ke kairama kave uo, kio.

⁸ Minki kivaseo via qararaa koqaqi Pero vaiinkivano nai kaira kavoa saara aako ukihao vaihao Isipi vakanaa vaiinki vo osara vo osara kavosavaka, vaana saiqa vare vau vaiinkinavusavaka, visa naarama seo viva kaira kavoa visa kiva nimumanka visaqinkai sa vovano via kaira osara sankunka seo ho kiva amiaiava vaua.

⁹ Visa sa Pero vaiinkivano kaira kavoa osara ho kiva amiai vauvo Pero vaiinki namai amu vaiinkiva oho kio, Ke vakeqai vo uva iike uo. Haau ke vi uvaa ai kiva amiakaara vaimanka sa ai kiva amunaave. ¹⁰ Haau ai arara ikovaa are kivaka, vo vaiinkivano ai mpereti nunke vau vaiinkiaavaka, kikanta karavusa kimikomanka kekanta karavusa naavuqi variavaunaave. Ai naavuqaa maintaraa raqisi vaia vaiinkinavusaqaa raqisi vai vaiinkia naavuqi are kikanta karavusa kimikomanka ¹¹ kekanta viaqi vaiha vohaa

enta entaqi vaikeha kaira kavaavaunaave. Ke vo kaira kavaavauo vo vaiinkivano vo kaira kavu.

¹² Kekanta kaira kave sa via osara iiai variavauo Hiparu vakanaa vaiinkivanovaka karavusa naavuqi vauave. Vi vaiinkiva haau ai naavuqaa maintaraa raqisi vaia vaiinkisaqaa raqisi vai vaiinkia saiqa varoave. Vi vaiinkiva Hiparu vakanaa vaiinkivano kikanta hampaka karavusa naavuqi vaumanka kekanta kenkakanta kaira kavaavaunaa vi vaiinkia kiva amiavauo viva ki kaira osara kinka sankunka kiva kimio vo vaiinki kaira osara viavaka nai sankunka seo kiva amuave. ¹³ Ho viva kikanta kiva kimuntema sea are kiriara qaiqaa ki saiqa varaane kivasea, vo vaiinki via arusea sakaiqaa arukonaave, kio.

¹⁴ Pero vaiinki namai amu vaiinkiva minki kuvo Pero vaiinkivano Iosepea aarama sovo vovano santeo karavusa naavuqinkaio via vika varovo Iosepeva osau nuquseo vo ukavaaqa ankaumaseo ou Pero vaiinki aaqanko vaua.

¹⁵ Iosepeva ou Pero vaiinki aaqanko vauvo Pero vaiinkivano viaa kihao, Ke kaira kave via osaraa vo vaiinki vo vaiinki iraua visa sa ki kaira osara ho kiva kimiavo. Vovano ariara kaira osara ho nai kiva nimi vaivave kimanka iunaave. Vi uvava quqaa vaio ivo, sae quqaa vaio ivo? kio.

¹⁶ Pero vaiinkivano minki kuvo Iosepeva aqao kio, Ke qaqi vaiinkivano vaiha sa ho ai kiva amiaave. Kotiva ki saihaqiaqe ke homa via osara ai Pero vaiinki kiva amiaave, kio.

¹⁷ Minki kuvo Pero vaiinkivano Iosepea kihao, Ke kaira kavauo ki maraquavano Nairi Namai hini vantaraini himpikao vaihao kavaimanka ¹⁸ namaiqinkai vurimakaua soqe 7 navu visa vaaka soqema seo nouqosa qovaama vi, vaainte ou namai auhianta vaiha usau ne variaave.

¹⁹ Visa mini usau ne variamanka visa naankiara vo vurimakaua 7 navu namaiqinkai qovaamavi, visa sa soqe vaaka vakausa vaiha vuhaaiqi variasa variaave. Ke haau Isipini vaihavaka via voqaama vehi vurimakaua sa kavaavaunaave. ²⁰ Vuhaaiqi varia vurimakauasa 7 navu namaiqinkai vaainte ou haau hoqare namaiqinkai vaainte usau ne vaia vurimakauasa aruse nama kaiqa saarave.

²¹ Visa vo vurimakauanavu aru nama kaiqa saavo visa vaakavano haau vauntema seoqai, vuhaaiqi vaiave. Sa visa vaakavano vaaka vaumanka mantaqumavio vaimanka variaave. Ke mintimase kaira kave vaikaunaihai qaqi himpi uo.

²² Ke qaqi himpi viaqaankai qaiqaa vaikavi kaira vo kave uo. Ke kaira vo kavauo *sankuma* voqaama vaivo via vaha vohaiqaqaankaio noa soqe 7 navu irakaiave.

²³ Minkima irakeo via naankiara noa 7 navu vonavuvaka irakaiave. Irakaivo uvaivano iha voqaama ukihao via kakoqa agu saivo via naankiara noa 7 navu irakaiva sa soqema vaiave. ²⁴ Viaqaankaio noa 7 navu sa soqeva ou noa 7 navu soqea nampiqama saiave. Ke kaira minkimase kave viaqaankai vi uvaa vaana saiqa vare varia vaiinkisa kiva nimuamankavaka, visa sa vi uvaa osara ho kinka kiva kimiavo, kio.

²⁵ Minki kuvo Iosepeva Pero vaiinkiaa kihao, Are kaira kaaraqanta kavaanaa, vikanta osara vaieva vohaa osaraqaima vaio ivo. Kotiva nai naankiara varae i osaraa kairasaama ai umiqeo ivo.

²⁶ Kotiva vi uvaaqaa ntuva seo minkima kivo: Are vurimakaua soqe 7 navu kavaanaa, via osara vaieva ihi soqe 7 navu naankiara varianarove. *Sankuma* voqaama noa soqea 7 navu irakaia, via osaravaka vaieva ihi soqe 7 navu naankiara varianarove.

²⁷ Vo vurimakaua 7 navu naankiara qovaama vuasa vuhaaiqi variasa, visa osara vaieva, ihi sa soqe 7 navu naankiara varianarove.

Sankuma voqaama sa soqe irakaia 7 navu vaivo uvaivano iha voqaama ukihao kakoqa saia, via osaravaka vaieva ihi sa soqe 7 navu naankiara varianarove.

²⁸ Kotiva naankiara nai saiqa varae i osaraa kairasaama ai umiqeo ivo kunaave.

²⁹ Vi kairaaqaa Kotiva ntuva seo minkima kivo: Maa entaaqaankaio maini Isipini

ntaravano 7 ihi vaaqio vihao soqema seo qampiqaqio vuanarove. ³⁰Ntaravano soqema seo qampiqaqio viao 7 ihi soqea kaiqaiiao viaqaankaio 7 ihi vaaqio vihao ntaravano sa ho qampiqaanarove.

³¹ Vi entaa sa soqe enta vaimankaa ki, vaiinki nahenki airi ntara variaina entaa kauru sevaave. Are kaira kavaana osarava minkimama vaio ivo: ³² Kotiva uva kiva keo vaasama vi entaa vi uvaa qovaama saeva auki vaivaa kia, are kaira kaaraqanta vohaa vasa kavaarao, kio.

³³ Iosepeva minki kivaseo qaiqaa Pero vaiinkiaa kihao, Viaa iihaama vaiinki vo, avu aako vakaa vaiinki ranta sea via noaiqama saiao viva Isipini vaihao aiqava saiqaqaa raqisiaie.

³⁴ Vi vaiinkia noaiqama sea vaiinki vonavuvaka noaiqama saيامa vinavusa vaiha aiqava ntara qantu vare aniraqaankai hini ntara takisi varentemase vaevaave.

³⁵ Vinavusa ntara vaehama qaqi vaiinki nahenkiaa nenka 4 navu ukuke vohaiqa kinavu kimiake kivaqi vivaave. Vinavusa ai Pero vaiinki auku ntehama takisi var-entemase, ntara vareha 7 ihi ntara soqema seo qampiqainaa vi ntaraa vaaqi viha vuu vo vakusa vo vakusaqi noa naavuqi vuu qaqi vakaivo ³⁶ naankiara 7 ihi sa ntara qampiqaina ihiva ani ntaiao ntara ho variaie. Vinavusa minkima saivo naankiara sa ntara variaina entava ani ntaimanka maa vakanaasa antuqa aruaia entava anin-taimanka sa ntaraa qukuaiaki, qaqi vaivaave, kio.

³⁷ Iosepeva minki kuvo Pero vaiinkivanovaka, via noa vaiinki vonavuvaka, Iosepea uvaa soqe uvave kivase, vaiinki vo noaiqama seaa iiha ³⁸ Pero vaiinkivano kihao, Nankima vaina vaiinkiae noaiqama saraave? Kotiva Iosepea avu aakoqaa soqema seo raqisi vaivoa kio, viva vi uvaa osara kinavu kiva kimivo. Sa vovano Iosepea aakara saaiava vaio ivo, kio.

³⁹ Minki kivaseo Pero vaiinkivano Iosepeaa kihao, Kotiva vi uvaa osara ai kiva amivo ai avu aakovano ho vaivaa varianaraa kio, vovano ai aakara saaiava sama vaio ivo. ⁴⁰ Viaa iihama ke ai noaiqama saaiiaa arema ki noa naavuqaa raqisi vaiama aiqava ki vaiinki nahenki ai uva iiqi vuake. Keqaima Pero vaiinkivano vaiha ai noa vaiinkima vaiaave, kio.

Iosepeva noaiqama vio aiqava Isipiqaa raqisua

⁴¹ Pero vaiinkivano minki kivaseo qaiqaa Iosepeaa kihao, Vake ke ai noaiqama saaiiaa are aiqava Isipiqaa raqisiqia vuane, kio.

⁴² Minki kivaseo qaqi vaiinki nahenki Iosepeva noaiqama vuainaa iriake kio, Pero vaiinkivano nai vuqaqi nonkuko ringia rahunku seo Iosepea vuqaqi nonku amikeo, soqe ukavaaqa nonku amikeo, kora oi *hankaroro* via auntaqi ruvu amikeo, ⁴³ qosavaka qosaqaa santarumako kaariavaka Iosepea amuvo Iosepeva Pero vaiinki naankiaraini noa vaiinkivano vaihao iqosa kaariqi vauvo qosavano via rarauqi vi vaumanka vaiinki vonavu Iosepea avuni santamaqi ou viha kiha, Iosepeva ani vaio ivo. Ne vinivo viva aniaie, ki vaua. Minkima seo Pero vaiinkivano Iosepea noaiqama sovo Iosepeva aiqava Isipiqaa raqisi vaua.

⁴⁴ Pero vaiinkivano Iosepeaa kihao, Ke Pero vaiinkivano ai noaiqama se uo. Are sa hove kiesa, maa vakanaasa sa ho ná iise saiqa varevaave, kio.

⁴⁵ Minki kivaseo Pero vaiinkivano Iosepea qaraasa auku ntava amikeo viaa *Sapenaati-Paneaave* kivaseo nahenki vo via auku Asenaatia via amua. Vi nahenkiva Potipea raavuavano vauvo Potipeva Isipi vaiinki nahenkiaa iihao suaiaa kinavu vaiqave kihao via aarehao vau vaiinkiva vakusa vo Oniqi vaua. Iosepeva Potipea raavua Asenaatia vaakeo vaihao aiqava Isipini vi anihao saiqaqaa raqisihao vaua.

⁴⁶ Iosepeva noaiqama vio viva 30 ihi vaasova vaihao Pero vaiinki saiqa hoqarama keo vaaqio vua. Iosepeva Pero vaiinkivano vaua mini seo Isipini vi anihao saiqaqaa raqisi vauvo ⁴⁷ ihi 7 navu vaaqio vihao ntaravano soqema seo qampiqaqio vuvu ⁴⁸ Iosepeva

vi entaa vi ntaraa vareo vo vakusa vo vakusaqi vuu vakoa. Vo vakusa vo vakusavano vauvo Iosepeva vakusa kakaaga qampiyo ntaraa vi ntaraa qantuseo nai vi vakusaqi vuu vakeo, vo vakusaqi qampiyo ntaraa qantuseo nai vi vakusaqi vakeo, minkimaqio vihao vo vakusa vo vakusaqi ntara qantu sehao vuu vakoa.

⁴⁹ Iosepeva nuqavano airi vaintema seo, viva airi ntara qantu vareo vo naavu vo naavuqi mpiqaseo vakovo airi ntara vauvoa kio, Iosepeva hini ntaraqi mpukaqi qara ntuva keo hini ntara sa mpukaqi qara ntuva karaio, qaqi naavuqi vuu vakoa.

⁵⁰ Sa ntara qampiyo entava sa ani ntovo soqe ntara qampiyo entava qaqi vau entaa Asenaativa Potipea raavuavano vainki kaaraqanta Iosepea vaka amikovo ⁵¹ Iosepeva nai vainki hoqare vakakoa auku ntehao *Manaseave – Kaurusaunaave*, kio. Iosepeva kihao, Kotiva ki sahaqimanka kinka vasausavaanavu ki mantaiqama kimikoa kauruse, kenka karavusa naavuqi vusai enta variavaunaavaka kauru se uo, kio.

⁵² Minki kivaseo Iosepeva nai vainki via naankiara vakakoa auku ntehao *Efaraimuave – Vainki Kimiave*, kio. Iosepeva kihao, Ke maa vakaini variavauo ki vaaka maara ntomanka variavauo Kotiva ki sahaqivo kinka vaakaiqimanka vauo Kotiva vainki ki kimivo, kua.

⁵³ Ho Isipini soqe ntaravano qampiyo vuvu 7 ihi kaiqovo ⁵⁴ Iosepeva kuntema seo, sa ntara qampiyo ihiva 7 navu anieva hoqarama koa. Vi entava ani ntovo vo vakaini vo vakaini sa ntara vauvo Isipiniqaima ntara qantu vuu naavuqi vakova ho vaua.

⁵⁵ Sa ntara qampiyo entava anintomanka Isipi vakanaasa ntaraa antuqa ntaihomanka vaiha Pero vaiinkiaa ntara kinavu kimiane kuvo Pero vaiinkivano visaa kihao, Ne Iosepeva vainaini ou vima, viva kiaina uvaa iriake, kua.

⁵⁶ Isipini voqi voqi ntara sa vauvo Iosepeva vo naavuqi vo naavuqi ntara qantu vuu vakoa ou qenti qankuaseo munima vaehao ntara vi vakanaasa nimua. Aiqava Isipini ntara sa qampiyo vauo kio, Iosepeva minkua. ⁵⁷ Vo vakaini vo vakainivaka sa ntara vaumanka vo vakanaasa vo vakanaasa Isipini Iosepeva vaunaini ntara varaesa vuama.

42

Iosepea vasausavaanavu ntara varaesa Isipini vuama

¹ Kanaha vakainivaka ntara sa vauvo Iakovova vaihao iuvo Isipini ntara vauvo viva nai maaqunavuaa kihao, Ne qumina maini vaiha nai kave nai kave iha vaivoave. ² Isipini ntara vaio ivo kiamanka iunaave. Nenavu mini oku ntema munima aqusehama ntara vara vii kinavu kimiqe kenavu ntara via nehama sa quku viai, qaqi vaiqi vuae, kio.

³ Iakovova minki kivaseo Iosepea vasausavaa 10 navu nikikomanka visa munima aquseha ntara varaesa Isipini vua. ⁴ Visa vie uvo Iakovova sa Benaminia Iosepea qaka akisaraio kihao, Viavaka akikaaiio vo ahasavano via mantaiqama amikaanto, kua.

⁵ Kanaha vakaini noaiqamaseo ntaraa antuqa aru entava ani ntomankaa ki, vo vaiintinavuvaka Iakovoave Isaraiave via maaqunavuvaka ntara varaesa Isipini vua.

⁶ Vuvu Iosepeva aiqava Isipiqaa raqisi vauva vaihao vo vakaihainaasa vo vakaihainaasa visa munima vaehao ntara nimi vaumanka Iosepea vasausavaanavuvaka Iosepeva vaunaini ou nte via avuqaa vaiha hiqintivi kankakaavuvi visa nai vii vakaini se vauvo ⁷ Iosepeva nai vasausavaanavu vii uqauama seo kaveo, viva sa visa vii uqauamaseo kavovaa voqaama vaihao Iosepeva visa anoqama seo ireo kihao, Ne kaihai aniasae iavo? kio.

Minki kumanka visa kiha, Kenavu Kanaha vakaihai ntara varaesa anuausave, kinka.

⁸ Visa minki kiha visa sa Iosepea vii uqauqamase kavovo Iosepevaqi nai vasausavaanavu vii uqauama seo kavoa. ⁹ Visa sa Iosepea vii uqauqamase kavara, kankakaavuvi vauvo Iosepeva nai haau kaira kavoa viaa qaqi iikeo visaa kihao, Aqao, nenavu vo ahasaa ampeqiesa aniavo. Nenavu maini ani kinavu ampeqamase kaveha kenavu sa soqemase raquainaa kavaesa aniasave, kio.

¹⁰ Iosepeva minki kumanka visa kiha, Noa vaiinkio, kenavu sa minkiea anuausave. Kenavu ai saiqa vaiinkinavu vaiha munima aquseha ai ntara varaea anuausave.

¹¹ Kenavu vaiea qaka vasausa vauo kinavu qova vaiinki vohaiqavano vaio ivo. Sa kenavu maa vakanaasa ampegiea anuausaaue. Kenavu quqaa uvaqai kua vaiinkisama aninte uo, kinka.

¹² Visa minki kuvo Iosepeva kihao, Nenavu unahaama kiavo. Nenavu maini ani kinavu ampeqamase kaveha kenavu sa soqemase raquainaa kavaesa aniasave, kio.

¹³ Iosepeva minki kumanka visa kiha, Kenavu haau vaiea qaka vasausa 12 navu vauo kinavu qova vohaa vaiinkivano Kanaha vakainima vaio ivo. Kinavu qaka vovano quku vuvu kinavu qaka naankiaraihainaava kinavu qoavakamaseo vaio ivo, kinka.

¹⁴ Visa minki kuvo Iosepeva aqao kio, Ke vaasa kunaa, ne maa vakanaasa ampeqiesama aniavo. ¹⁵ Maankimase ke ni uva avakeha kavaeave. Ke kenka sauqu aiqiqaa aquseha Pero vaiinki auku ntehamo minkima ki: Ninavu qakavanovaka sa maini aniea, nenavu sa maihai ho vivaave.

¹⁶ Ninavuqinkaio vohaiqavano ou ni qaka vika vareo maini aniaie. Viva via vikareva viaqe ke ni hini usa karavusaqima kaia nenavu maini vaiqe ke ni uvaa quqaave unave kiae. Ke kavaaio ni uva una uva vaiea, ke niara maa vakanaasa ampeqiesama aniasave kiaave, kio. ¹⁷ Iosepeva minki kivaseo kaaramo enta visa karavusa naavuqi somanka vaua.

¹⁸ Visa karavusa naavuqi mini vauvo kaaramo enta aikarovo Iosepeva anintero visa kiva nimio kihao, Ho ke Kotia uva ii vaua vaiinkisama vai uo. Ke vo uva kiai ne vi uvaa ho iivea, ke ni vehasuma nimikararave.

¹⁹ Ne quqaa uva ki vai vaiinkisa vaivea, niqinkaio vovano maaqi karavusa naavuqi vaiama ne hini usa anirante ntara vare vuu nenka navunaasa sa ntara vakesa nimi, ²⁰ viaqaankai nenka qaka vika vare ke iainanaini munku saiqe kavaae. Ke via kave, niara quqaa uva ki vaiasave kihama ni vehasuma nimikararave, kio. Iosepeva minki kumanka visa eo kenavu minkieave kinka.

²¹⁻²³ Iosepeva Isipi vakanaa uvaqinkaio ki vauvo vovano via uva uantaseo via vasausavaanavu kiva nimumankaa ki, visa Iosepeaa vo vakanaava vaihao sa kinavu uva ho iivo kivase, visa nai uvaqinkai nai kiva ami nai kiva ami iha kiha, Oho, haau kenavu kenkanavu qaka vo mantaiqama amikaavaunaa via saara Kotiva vake kinavu noa maara kimivo. Haau kinavu qakavano iqi rakehao kinavuaa sa minkiake kumanka kenavu sa via uva iiai, sa via aaquhikama amikaavaunaave. Via saara vake noa maaravano kinavuqi qovaama vio ivo, kinka.

Visa hini usa minki kuvo Rubeniva kihao, Oho, vi entaa ke niara kiha, Sa via mantaiqama amikaake, kiavau ne ki uva iiakaa vaumanka sa ki uva iuave. Ne minkimase via aruso saarama vake kinavuqaa noa uva vaio ivo, kio. Minki kumanka visa Iosepeva sa kinavu uva ho iianarove kivaseha nai kiva ami nai kiva ami i vauvo Iosepeva vaihao visa aiqava uva kua ho iua.

²⁴ Iosepeva visa uva iuvo via munkusavano mantaiquvo viva visa vauaqaankaio uantavio nai vii qaqini vakeo evaara iqi rakaseo qaiqaa via auntavano ho uva kiaiava vauvo viva uanta vio sauqu aave vakehao nai saiqa vaiinkinavuaa kihao, Vi vaiinkiaqi karavusaqi saake, kumanka visa Simioniva nai qaka vasausavaa hampaka vau vaiinkia, visa via rumpa vare vuu karavusa naavuqi soa.

²⁵ Via rumpa vare karavusa naavuqi vuu sovo Iosepeva nai saiqa vaiinki evaara kiva nimio kihao, Ne ntara vare visa uka mpiqa sehama visa *silvaa* munima nai nimihama visa ukaqi ntuva nimikaake. Aaraini viha vika ntara neavaka ntuva nimikaake, kio. Minki kumanka via saiqa vaiinkinavu Iosepeva kunte mase, ntara ntuva nimikoa.

Iosepea vasausavaanavu nai maaqaini anirante vua

²⁶ Iosepea vasausavaanavu ntara ntuvako ukaa vaa vaai nai donki auvaqaa rumpase vakusa mini se nai maaqaini viesia vuama. ²⁷ Visa aaraini vuvu entama vumanka

saiqe mini qaqi ntaka vaikaae kivase mini vauvo vovano nai ukaqinkaio ntara equseo saiqe kenka donki amiae kivaseo kavovo nai ntaraa aquso munimava ukaqi qaqi vaua. ²⁸ Viaqi vauvo viva nai qaka vasausa naarama seo kihao, Maa kavaake. Ke *silvaa* munima mini ntaraa aqu sauava ukaqi qaqi vaio ivo, kio. Minki kumanka visa voqamase naaku ikomanka qekeha aiqo sauqu nti nti iha kiha, Oho, Kotiva kinavuaa nankihaoe minkivo? kinka.

²⁹ Visa minki kivase ou vi Kanaha vakaini nai qova vaunaini ou nte visa nai nu vasaasaa Iakovoa kiva ami kiha, ³⁰ Isipiqaqaa raqisi vaiinkiva kinavuaa kamoqara kihao, Ne Isipi vakanaasa ampeqiesa aniasave, kivo. ³¹ Viva minki kimanka kenavu kiha, Aqao, sa kenavu Isipi vakanaasa ampeqiea aniausaave. Kenavu quqaa uvaqai kua vaiinkisama ani uo. ³² Kenavu qaka vasausa 12 navu vauo kinavu qova vohaa vaiinkivanoqai vaio ivo. Kinavu qaka vovano quku vuave. Kinavu qaka vo naankiaraihainaava qaqi vaihao kinavu qosantio Kanaha vakainima vaio ivo, kuo ³³ vi vaiinkiva kihao, Ne quqaa uva ki vai vaiinkisa vaivea, niqinkaio vovano karavusa naavuqi vaiama ne hini usa anirante ntara vare vuu nenka navunaasa sa ntara vakesa nimi, ³⁴ viaqaankai nenka qaka vika vare ke iainanaini via vii saiqe ke via kavaae. Ke via kave niara quqaa uva kia vaiinkisave kihama niara sa maa vakanaasa ampeqiesa aniasave kiaave. Minki kivasema ke ni qaka vasaara vo karavusa naavuqi saainaa ninka nimiaima ne ho maini vaiha munima aquseha ntara varevaave, kiave. Mini Isipiqaqaa raqisi vai vaiinkiva kinavuaa minkima kiave, kinka.

³⁵ Minki kivase visa nai ntara ntuvako ukaa ontontiaqama seha kavovo visa ntaraa aquso *silvaa* munimava vo uka vo ukaqi qaqi vaumanka visavaka visa qovavaka voqamase qekeha vauvo ³⁶ visa qova Iakovova kihao, Oho, ne aiqava ki vaiinkivaanavu kaiqa saesa auki variavo. Umpo, Iosepeva quku vuave. Simioniva sama vaio ivo. Ne Benaminiavaka mini vika vuu saesa auki variavo. Oho, vo ahasa vo ahasa maara ntai ahasava kiqima vaio ivo, kio.

³⁷ Minki kuvo Rubeniva nai qoaa kihao, Benaminia ki kimiaqe kire viaqaa raqisiqi vima qaiqaa nina vika vii amiae. Ke sa ourante nina vika vii amiaea, are homa ki maaqukanta aru senaave, kio.

³⁸ Minki kuvo Iakovova aqao kio, Sa ke kenka maaqu naankiaraama ai amiaima vike vinaave. Via vasaava quku vuvu vivaqaima qaqi vaio ivo. Ne via vika vare vivo vo ahasavano via mantaiqama amikaiqae ke erera sauhi vakausa munkusa mantaiqiae quku viaave. Sa ne ho via vike vivaave, kio.

43

Visa Isipini qaiqaa anirante vuama

¹ Iakovova sa ho via vike vivaave kuvo sa ntara vau entava qaqi vaiqio vumanka ² visa Isipi vakaihai vare anu ntaraa nama kaiqa sovo visa qova visaa kihao, Ne anirante ou qaiqaa munima aquseha ampara ntara voqavaka vare aniake, kio.

³ Minki kuvo Iutiva aqao kio, Kenavu ai kiva amunaave. Isipiqaqaa raqisi vaiinkiva kinavu kikihao minkima kivo, Ne sa nenka qaka vo vike aniqe ke via kavaaea, ne sa ho ke iainanaini qaiqaa ani ntara vaevaave, kiave. ⁴ Are Benaminiavaka kinavu hampaka akikaiqae kenavu via vakamase Isipini ntara varaea vuae. ⁵ Noa vaiinkivano minkima kivo: Ni qaka vovano sa ni hampaka kuviea, ne sa ke iainanaini ho anivaave kia, via saara are sa viavaka akikaiea, kenavuvaka sa ho mini viaave, kio.

⁶ Minki kuvo Iakovova via vo auko Isiraiva kihao, Ne vi vaiinkia nenka qakaa sa kiva amiakaara vaimanka ne nenka qakaa via kiva amiaave. Ne viaa via kiva amiaara kio, via saara kiqima noa maara ntai ahasava vaio ivo, kio.

⁷ Minki kumanka visa kiha, Aqao, vi vaiinkiva vo uva vo uvaa kinavuvaka ki navunaasavaka iraiave. Viva kihao, Ni qova qaqi vaio ivo? Ni qaka vovano vaiove?

kiave. Minki kivea, kenavu vi uvaa vi uvaa nai kiva amunaave. Kenavu nai kiva amiha sa kenavu viva nenka qaka maini vike kuvuake kireva i uvaa iiai, qaqi uva ki vauo viva nai vi uvaa kiave, kinka.

⁸ Visa minki kuvo visaqinkaio Iutiva nai goa Isaraiaa kihao, Are vi vainkia ki vakamasea akikaiage kenavu vaasa vuave. Kenavu sa vaasa vuavea, kinavu vainkivaavaka aevaka quku vivo. ⁹ Kevano vi vainkiaqaa raqisiqi vieave. Vi vainkiva mantaiqama viea, are kiqaaqai vi uvaa vakenaave. Ke via vika vare ou ni ourante sa vii nina qaiqaa amiaea, via saara kiqaa uva vaiage ke aiqava enta qaqi vaiqi viha vi uvaa vararaave. ¹⁰ Kenavu ntaraa vaasa vuakaarave. Kenavu vaasa vuave ki, homa kaara naini ou vi ourante anuntauakiio, kio.

¹¹ Iutiva minki kuvo via uvavano mpeqaiquvo visa qova Isiraiva kihao, Ne mini quqaa viesia ivera, ne maihai soqe aiaia vare vi vaiinkia vuu qaqi amivo viva niara quahehaoma variaie. Vaakaqaa aqua vahaveaave, saaqa voqaa namaive, ntaraqaa aakaave, saivu voqaamave, vi ahasaa vi ahasaa vuu qaqi amiake. ¹² Nenta ukaqi kavaavo munima vaia, vi *silvaa* munimaavaka nai amiha qaiqaa voqavaka amiake. Vovano qumimaqa ihaoe ni ukaqi vi munimaa qaqi ntuva kaiave? Ne viaavaka ireha kavaake. ¹³ Nenta qakavaka vika vare vaasa vuake. ¹⁴ Ne vi vaiinkia avuqaa ou vaivo Kotiva ni naaquhikama nimikaiiao vi vaiinkiva ni qaka vasaara vovaka Benaminiavaka qaqi saiama ne vikanta ho ntika vare ourante aniake. Oho, ki vainki kaiqavi sa vaivea, kentaraama vaiaave, kio.

¹⁵ Minki kumanka visa aiaia vare, *silvaa* munima kaara naini vare, Benaminiavaka vika vare vua. Visa sante Isipini orunte Iosepeva vaunaini vuvu ¹⁶ Iosepeva Benaminia kaveo nai naavuqaa raqisu saiqa vaiinkiaa kihao, Are maa vaiinkinavusa ntika vare ki naavuqi vuu sea vurimakaua arusea nunka kaimanka vi vaiinkinavusa isaraqaa kivaka ntara naake, kio.

¹⁷ Minki kuvo via saiqa vaiinkivano Iosepeva kuntea seo, via vasausavaanavu Iosepea naavuqi ntika vuu soa.

¹⁸ Minkima seo ntika vuu somanka visa Iosepea naavuqi vuu soa saara naaku ikomanka kiha, Haau kinavu ukaqi ntuvako munimaa saarae viva kinavu maaqi vuu seo ivo? Viva kinavu ravaaqau seo rumpaseo, kinavu donkivaka vareo, kinavuaa ne karavusa vaiha ki saiqaqai qumina varaake kianarove, kinka.

¹⁹ Visa minki kivase ou naavu qentiana vaiha Iosepea saiqa vaiinkiaa kiha, ²⁰ Noa vaiinkio, haau hoqare kenavu ntara vaaea anuausa maihai ani vare kenkanavu maaqaini anirante ²¹ aaraini vuavauo entama vumanka aarana vaikaea iha kavaavauo kenavu ntaraa aqu saavauna munimaa kinavu ukaqi qaqi ntuva kova vauave. Vovano kinavuaa muara varaavo kianto ki, kenavu qaiqaa qaqi vi munimaa vare anuro ²² Kenavu vo *silvaa* munimavaka ntara vaaea vare ani uo. Nai kavave munima kinavu ukaqi ntuva koave? kinka.

²³ Visa minki kuvo Iosepea saiqa vaiinkivano kihao, Hove, sa gekaake. Ninavu vaiqavanovaka ninavu qoa vaiqavanovaka Kotiva, vivama vi munimaa ninavu ukaqi ntuva koave. Kema haau vi entaa ni munima varaavaunaave, kio. Minki kivaseo viva ou Simionia karavusa naavuqinkaio suvantu seo vika vareo visa vaunaini vii soa.

²⁴ Simionia visa vaunaini vii seo Iosepea saiqa vaiinkivano visa ntika vuu Iosepea naavuqi seo visa nai aiqumintuqaake kio, namai saqa nimio, visa donkivaka ntara nea nimio, ²⁵ visaa kihao, Ne isaraqaa Iosepea vakamase ntara nevaave, kumankaa ki, visa Iosepea amiesa vare anu ahasaa henuqamase vakoa.

²⁶ Henuqama vake vahaagaini vauvo Iosepeva mihaio anio nai naavuqi oiqekeo vumanka via qaka vasausavaanavu visa nai vare anu ahasaa vare, naavuqi oiqekeo Iosepea amiha vakaini hiqintivi kankankaavi vaiha visa nai vii vakaini seha vaua. ²⁷ Mintimase Iosepea avuqaa vauvo Iosepeva visa ireo, Nenavu vo? Nenavu hoe vaiavo?

kivaseo viva qaiqaa visa ireo kihao, Ho ni qova sontaiqama viave kiava vo? Viva qaqie vaio ivo? kio.

²⁸ Minki kumanka visa kiha, Ai saiqa vaiinkivano kinavu qova, viva qaqi vaihao homa vaio ivo, kivase visa qaiqaa kankankaavi nái vii vakaini seha vaua.

²⁹ Visa minkima Iosepea avuqaa vauvo Iosepeva visa aikukumagio vihao nai noa via vainki, Benaminia kaveo visa ireo kihao, Ne nenka qaka naankiaraaave kiava, maa vivae vaio ivo? kivaseo Iosepeva Benaminiaa kihao, Ki maaquo, Kotiva ai soqema amikaaie ki uo, kivaseo ³⁰ nai qaka vii qaiqaa kavooa kio, Iosepeva iqi rakaaiava aumanko vauvo viva viaqinkaio santeo ou vo rumuqi nariaraa vaihao nai qakaa iqi rakeo. ³¹ Nai qakaa iqi raka seo Iosepeva nai viiqinkaio auquru nunka seo vuaqaiia ukuseo, nai iqi rakoa kaiqa seo, qaiqaa aniranteo nai qaka vasausa vauaqi ou vaihao nai saiqa vaiinkinavuaa kihao, Ho ntara raaquake, kio.

³² Minki kivaseo Iosepeva vo kaintaqaa nariaraa oquvi vaumanka Iosepea saiqa vaiinkinavu ntara raaquse Iosepea amumanka Iosepea qaka vasausavaanavu vo kaintaqaa oquvi vaumanka ntara raaquse nimumanka Isipi vaiinki vonavu visa nariaraa vo kaintaqaa oquvi vaumanka ntara raaquse nimua. Isipi vakanaasa kiha, Kenavu Hiparu vakanaa vaiinkinavu hampaka ntara naaoave, ki, visa nariaraa vo kaintaqaa ntara ne vaua.

³³ Iosepea qaka vasausavaanavu ntara naesa uvo Iosepeva visa rairaseo vi kaintaqaa vi kaintaqaa oquvi vaiha ntara naake kumanka visa oquvi vaiha kavovo avuniaragaankaio visa vasaava nai qakantioqai nai qakantioqai oquvio vaua. Iosepeva minkima avuqavugama seo visa raira somanka visa viaa voqamase aako kaa iha kiha, Nankimaseoe viva kinavu nova kinavu vakakai osaraa ho iivo? kinka.

³⁴ Visa minki kivase oquvi vaumanka Iosepea saiqa vaiinkinavu Iosepea kaintaqaa ntara vare, visa nimiqi viha Benaminia amihama airi naini via ntara amua. Benaminia minkima amumanka visa aiqava ntaravaka namaivaka ho noa.

44

Iosepeva qaiqaa visa avakehao kavooa

¹ Visa ntara novo viaqaankaio Iosepeva nai naavuqaa raqisu saiqa vaiinkia kiva amio kihao, Ntara varea visa ukaqi mpiqasea visa ntaraa aqusaa munimaavaka visa ukaqi nai qaqima ntuva nimikaane. ² Minkima sea ou ki *silvaa kapa* soqea varea visa qaka naankiaraama ukaqi via munima vakamasea ntuva amikaane, kio. Minki kuvo viva Iosepeva kuntema seo, minkima nimikoa.

³ Minkima nimikovo via qararaa visa nikipomanka Iosepea qaka vasausavaanavu visa nái donki hampaka nái maaqa viesu vuama.

⁴ Visa nái maaqa viesu ou vi amparaiqagai aaraini vuvo Iosepeva nai naavuqaa raqisu saiqa vaiinkiaa kihao, Santea vi vaiinkinavusa vakaqia vuane. Visa vinaini ou ntea visaa minkima kiane, Ki noa vaiinkivano ni soqema nimikaimanka ne nankihae nai mantaiqama amikaavo? ⁵ Ne nankihae ki noa vaiinki kapa soqea muara varaavo? Viva vi kaparaqinkaio namai naiave. Viva vi kaparaqonkaio naankiara vo saiqa vo saiqavano qovaa iaina kavaaina kapava vaio ivo. Ne vi kaapaa muara vareha manta saiqa varaavo, kiane. Are minkima visaa kiane, kio.

⁶ Iosepeva minki kivaseo via akikovo via saiqa vaiinkivano santeo visa ou ntikaseo vi uvaa kiva nimumanka ⁷ visa aqao ki, Nankihae are kinavuaa minki kiarao? Kenavu sama via kapa muara vare ani uo. ⁸ Haau Kanaha vakaini kenavu *silvaa* munima kinavu ukaqinkai ranta saavaunaa, vi munimaa qaqi naima amunaave. Kenavu vi munimaa nai amuausaa ki, sama ai noa vaiinki naavuqinkai vo ahasavaka muara vararaave. ⁹ Are rantaqia vihaa kavaiao kinavuqinkaio vo vainki ukaqi vi kapava vaiea, homa vi vaiinkia aru sea kinavuvaka rumpa kaiqae kenavu ai noa vaiinki via saiqa vaiinkima vaiaave. Sa kenavu via kapa muara vare ani uo, kinka.

¹⁰ Visa minki kuvo Iosepea saiqa vaiinkivano kihao, Hove. Kaapa muara vareo aniaina vaiinkia, viaqaima ke rumpa saraave. Ne hini isa homa nenka maaqa qaqi vivaave, kio.

¹¹ Minki kumanka visa vaasa nái uka nái uka vakaini vaavi se, no rumpa koa vantuse vakovo ¹² Iosepea saiqa vaiinkivano visa vasaara ukaqinkaio naane ranta seo kavovo sa vauvo rantaqio vihao visa qaka Benaminia esaanaihainaara ukaqi ranta seo kavovo kapavano via ukaqi vaua.

¹³ Visa qaka ukaqi kapavano vaumanka visa kave, visa nái ukavaaqa nahaqu naahaqimase, voqamase qekeha visa nái ntara ntuvako ukanavua vara vaai nái donkiqaa rumpase anirante Iosepea vakusaini qaiqaa vuama.

¹⁴ Visa Iosepea vakusaini anirante vuvo Iosepeva sa nai naavuqinkaio vevanteo viaio, qaqi viaqi vauvo Iutiva nai qaka vasausavaanavu hampaka Iosepea naavuqi oiqeke vaka ntaka hiqintivi vauvo ¹⁵ Iosepeva visaa kihao, Ne nana ahasae varaavo? Ne sae iriavo? Ke naankiara qovaa iaina ahasaa kave vauausama vai uo, kio.

¹⁶ Iosepeva minki kuvo Iutiva kihao, Oho, kenavu nana uvae ho kiaave? Nana uvae kenavu kiaiaa are vi uvaa quqaave kihaa sa muara varaavo kiane? Sa kenavu minki kiaima uvava vaio ivo. Kenavu vaaqu saiqa varaunaraa kio, Kotiva kinavu qoa saiqa qoqaama seo ivo. Ho kenavu maa entaaqaankai rumpakesa voqaama vaiha ai saiqa vaiinkiqaima vaiaave. Via ukaqi kapa ranta sai vaiinkivavaka, kenavu via vasausavaanavuvaka, ai saiqa vaiinkiqaima vaiaave, kio.

¹⁷ Iutiva minki kuvo Iosepeva aqao kio, Sa ke ni aiqava rumpa karaave. Via ukaqi ki kapa ranta saina vaiinkiva, vivaqai maini vaihao ki saiqa vaiinkima varianarove. Ne hini asa homa nenka qova vainanaini qaqi vivaave, kio.

¹⁸ Iosepeva minki kuvo Iutiva Iosepea aumanko ou nteo viaa kihao, Umpo, noa vaiinkio, saiqae ke uva vo ai kiva amiaa. Ke minki kiaiaa are noa vaiinki Pero vaiinki voqaama vaihaama sa ki kikiane. ¹⁹ Are haau kinavuaa kihaa, Ninavu qova qaqie vaio ivo ninavu qaka vovano vaio ivo kiaa ²⁰ kenavu kiha, Kinavu qova sontavano qaqima vaio ivo. Kinavu qova sontaiqama viva vaihao vainki vo vakakaivo qaqima nai qosantio vaio ivo. Vi vainkiva qaqi vaivo via vasaava quku vuvo vivaqai nai noa Raikea via maaquvano qaqi vaivoa kio, via qova voqama seo viaa antuqa aivo vaio ivo, kunaave.

²¹ Kenavu vi uvaa ai kiva amuaa are kihaa, Vi vainkia vika vare aniqe kevaka via kavaae, kiaama ²² kenavu ariara kiha, Noa vaiinkio, vi vainkiva sa ho nai qoa mini seo anianarove. Viva nai qoa mini seo aniea, via saara via qova quku vuanarove, kunaave.

²³ Kenavu minki kuua are kinavuaa kihaa, Ne sa nenka qaka vika vare anivea, ne sa ho ke iainanaini kuvu ntara varevaave, kianaave. ²⁴ Are minki kiaama kenavu qaiqaa kinavu qova vainaini vi ou nte are kiana uvaa via kiva amunaave. ²⁵ Via kiva amuo kinavu qova kihao, Anirante qaiqaa ou ntara varaake kimanka ²⁶ kenavu viaa aqao ki, Sa kenavu kenkanavu qaka vika vare vuaea, kenavu sa ho vi vaiinkiva vainanaini ho viaave. Kinavu qakavanovaka sa viea, kenavuvaka sa vieave, kunaave.

²⁷ Kenavu minki kuo kinavu qova kinavuaa kihao, Ne iiaave. Ki naaka vovano qorainki vainki kaaraqanta vaka kimikeo ivo. ²⁸ Vovano kiqaankaio vio sa qaiqaa ourante anumanka ke viaa oho, qaasau vairivano via aruseo ruqeqaama seo ivo kivaseha sa via vii qaiqaavaka kavaunaave. ²⁹ Ne maa vainkiavaka vika vare vivo vo ahasavano via mantaiqama amikaiea, via saara ke erera sauhi vakausa ki munkusa mantaiqiaqe ke quku viaave, kiave.

³⁰⁻³¹ Kinavu qova minki kiaa ki, kenavu sa via maaqu naankiaraama vika vare qaiqaa anirante vuaea, kinavu qova kavaiao via maaqu naankiaraava sa kinavu hampaka vaiao viva vaasama quku vuanarove. Via maaqu naankiaraava qaqi vaivoa kio, kinavu qova qaqi vaio ivo. Via maaquvano quku viao via qovavaka sa qaqi varianarove, qukuma vuanarove. Kenavu sa vi vainkia vika vare vuaea, via saara kinavu qoa

munkusavano mantaiqiao quku vuanarove. ³² Ke kenka qoaa minkima kunaave, Kema viaqaa raqisiqi vuaiao viva homa varianarove. Ke ourante sa viavaka vika vare aniaea, kigaama aiqava enta vi uvava varianarove, kunaave. Ke kenka qoaa minkima kunaave. ³³ Noa vaiinkio, viaa ihaama kiqaima rumpa kaiage ke kenka qaka vakusa vare, maini vaiha ai saiqa vaiinki variaiao ki qaka viva nai vasausavaanavu hampaka qaqi vuaie. ³⁴ Ke sa via vika vare vuaea, nankimase ke kenka qova vainanaini ho viaave? Sa ho viaave. Umpo, sa ki kikikiaiage kenka qova vainanaini ou vaiha via munkusavano nai maaqu saara mantaiqinaa kavaae, kio. Iutiva minki kua.

45

Iosepeva nai qaka vasausa nai osara qoqaa kiva nimua

¹ Iutiva minki kuvo Iosepea munkusavano voqama seo mantaiquvo vaihao iuvo nai saiqa vaiinkinavu nivuqaa iqi rakaaiava aumanko vauvo viva aiqava nai saiqa vaiinkinavuaa kihao, Ne aiqava maaqinkai ki maini se vuake, kumanka visa vuvo sa vovanovaka vauvo Iosepeva nai qaka vasausa hampaka vaihao nai osaraa visa kiva nimua. ² Iosepeva kiva nimio voqama seo rakehao vaumantaa ki, Isipi vakanaasa voqi vauva viva iqi rake vaua iumanka aiqava Pero vaiinki naavuqi saiqa vare vausavaka Iosepeva iqi rakoa iua.

³ Iosepeva nai qaka vasausaa kihao, Ke Iosepesave. Ki qova qaqie vaio ivo? kio. Minki kumanka via vasausavaanavu vi uvaa ii voqamase naaku ikomankaa ki, visa uva kiva sa ho vaumanka vaua.

⁴ Visa minkima vauvo Iosepeva vainko aniake kumanka visa vainko anuvo Iosepeva kihao, Ke ni qakavano Iosepesama vai uo. Ne vo vakanaasa ki nimiha munima varomanta visa ki kivika vare maini Isipini vuu soave. ⁵ Ho vake ne sa ki aaku qekaake. Sa vi uvava kinavuqaa vaio ivo kiake. Kotiva vo vaiinki vo vaiinki sa quku viai qaqi variake kio, ki kikikomanka ke naane maini ni nivuni aniavaunaave. ⁶ Ntara sa variaina ihiva kaaraqantaqaima qovaama vio kaiqa vivo sauqu hiniu ihima qaqima vaio ivo. Sauqu hiniu ihi vaiinki nahenki sama ho ntara ukuse qantu nevaave.

⁷ Ho Kotiva maa entaa ihaoma niara visavaka visa vaintivaka sa quku viai qaqi vaiqi vuake kio, ki naane maini kikikeo kiqonkaio viva ni saihaqama nimikaiae. ⁸ Ke viaa iihama sa niaa ne ki kikikaamanka anunaave kiaave. Kotiva ki vi aaraa aukimanka maini anunaave kiaave. Kotiva ki kikikaaimanka maini ani vauo vivaqaima ki noaiqama saimanka ke Pero vaiinki via saiqa vaiinki avuniaasama vai uo. Ke aiqava Pero vaiinki via vakaqaa raqisi vauausave. Ke aiqava Isipi vakanaasaqaa raqisi vauausave.

⁹ Ne sante vuu ki qoa kiva amiha minkima kiake: Ai maaquvano Iosepeva ariara minkima kivo, Kotiva ki noaiqama saimanka ke aiqava Isipi vakaqaa raqisiha vai uo. Are sa mini vaisea aniane. Vaasama ke iainanaini aniane.

¹⁰ Are homa maini Isipini vaihaa vaka vo Gosenini vainaave. Vi vakava ki aumankoma vaio ivo. Arevaka, nena vankivaanavuvaka, nena nainkinavuvaka, nena sipisipivaka, mimivaka, vurimakauvaka, nena aiaia vakenaavaka, aiqava vi ahasaa vi ahasaa saku varea maini ani vaiage ¹¹ ke aiqaa raqisiae. Ntara sa variaina ihiva sauqu hiniunavu qaqima vaio ivo. Are sa maini aniea, aevaka are vakena ahasavavaka vehiqama vivo. Minkimama ki qoa kiva amiake, kio.

¹² Iosepeva minki kivaseo qaiqaa nai vasausavaanavuaa kihao, Nevaka ki qakavano Benaminivavaka ne ki kavaamanka ke quqaama Iosepesama vai uo. ¹³ Pero vaiinkivano ki noaiqama sainaa ne anirante ki qoa vuu kiva amiake. Ne aiqava ahasa maini Isipini vaiha kaveavaka vuu ki qoa kiva amiake. Vi uvaa kiva amima, via vaasa vika varema maini aniake, kio.

¹⁴ Iosepeva minki kivaseo ou nai qaka Benaminia ukukeo iqi rake vauvo Benaminivavaka nai vasaara Iosepeaa iqi rakeo náikanta nai susuqe nai susuqe i vaua. ¹⁵ Iosepeva

nai qaka suseqehao iqi rakehao ou nai vasausavaa vohaiqa vohaiqa susuqama nimikeo. Viva visa susuqama nimikomanka visa Iosepea vakamase uva ki vaua.

¹⁶ Iosepevavaka via qaka vasausavaanavuvaka uva ki vauvo Iosepea qaka vasausavaanavu aninto vasaasava Pero vaiinkivano vau naavuaqi vumanka Pero vaiinkivanovaka, via sana saiqa vaiinkivanovaka, vi uvaa iha quaheha vaua.

¹⁷ Pero vaiinkivano Iosepea kiva amio kihao, Nena qaka vasausavaanavuaa minkima kiane, Ne nenka donkiqaa ntara vaa vaai rumpa vare anirante Kanaha vakaini ou vi ou ntema ¹⁸ nenka qoavaka, nenka vainki nahentivaka, ntika vare ourantema ke iainanaini kuvu vaiqe ke soqe vaka ni nimiai ne viaqaa vaiha soqemavi variake, kiane.

¹⁹ Nena qaka vasausavaanavuaa minki kivasea maa uvaavaka visa kiva nimiane: Ne maihai qosavaka qosa kaarivaka vare vuu saimanka ni vainki nahentivaka ni govavaka viaqi vaihama ho aniake. ²⁰ Nenta hini aiaia mini seraa sama noaiqamase iriake. Maini Isipini soqe aiaia vaia ni aiaiaqaima varianarove kiane, kio.

²¹ Pero vaiinkivano minki kuvo Iosepeva nai qaka vasausavaanavu qosanavuvaka qosa kaarinavuvaka nimumanka Pero vaiinkivano kuntemase, visa anirante vuama. Visa vie uvo Iosepeva visa aaraini viha ne ntaraavaka nimio, ²² visa vohaiqa vohaiqa qaraasa ukavaaqa nimio, Benaminia 300 *silvaa* munimavaka ukavaaqa sauqu hiniunavu vakama seo amio.

²³ Iosepeva nai qoavaka aiaia amikeo. Maa ahasanavua nai qoa amikeo: donki sauqu hiniukanta amio donkiqaa vo aiaia vo aiaia soqe aiaia Isipi vakaihainaa vaa vaai donkiqaa rumpa keo donki vo sauqu hiniukanta nahe donki visavaka nai qoa amikeo, vo ntara vo ntara mparetive, vo ntarave, via qova aaraini anihao naaina ntaraa vi donkiqaa rumpa amikeo.

²⁴ Minkima seo rumpa amikeo Iosepeva nai qaka vasausavaanavu nikikomanka visa vie uvo Iosepeva visaa kihao, Ne aaraini viha sa nai aki nai aki iake, kivaseo visa nikikomanka vuama.

²⁵ Nikikomanka Iosepea qaka vasausavaanavu Isipi mini se ou vi Kanaha vakaini nai qova vaunaini ou ntoa. ²⁶ Mini ou nte visa nai qoa kiva ami kiha, Iosepeva qaqima vaio ivo. Viva Isipini vaihao aiqava vi vakaqaa raqisihaoma vaio ivo, kinka. Visa minki kuvo Iakovova sa visa uvaa quaheo ne unahaama kiavo kumanka visa ²⁷ viaqaankai Iosepeva visa kiva nimu uvaa nai qoa kiva ami, Iosepeva qosa kaarinavu nimua nai qoa umiqovo visa qova Iakovova vi uvaa iio qosa kaarinavu kaveo, viaqaankaio via munkusavano soqe uvo viva quahaseo ²⁸ kihao, Ne quqaama kiavo. Ki maaquvano Iosepeva qaqima vaio ivo. Saiqe ke qaqi variainanko ou via kave, ho viaqaankai ke quku viaave, kio.

46

Iakovova Isipini saku vareo vua

¹ Iakovova minki kivaseo viva aiqava nai u ahasaa saku vareo Isipini vieva vua. Viva aaraini vihao Besebaini ou nteo Kotiva nai qoa Aisaakiaqaa raqisuva vauvoa kio, *ofaa* vaaseo Kotia iha quara amikoa.

² Kotia iha quara amikeo entaqi Iakovova vaikehao kaira kave vauvo Kotiva via aarehao kihao, Iakovoo, Iakovoo, kuvo Iakovova kihao, Vo, ke mainima vai uo, kuvo

³ Kotiva viaa kihao, Ke Kotisave. Ke ai qoa Vaiqavano vaihama viaqaa raqisi vauausave. Are sa qekehaha Isipini vuane. Qaqi vuane. Are Isipini ou vaiage ke ai vainkinki airiqama saaima visa noaiqamavi noa vakanaasama variake. ⁴ Are Isipini ou viage ke ainti vaiha aiqaa raqisiqi vi naankiara Isipi vakaihai are suvuaama kerausa vika vare maini qaiqaa vuu saae. Naankiara are qukie ina entaa ai maaquvano Iosepeva ai vakamaseo vaiaama are quku vinaave, kio.

⁵ Kotiva minki kuvo Iakovova Beseba mini seo vua. Viva vieva umanka via maaqunavu Pero vaiinkivano qosa kaarinavu nimua varase, nái naakanavuvaka, nái vainkinavuvaka, nái qoa Iakovoavaka, viaqi visa ntuva vare Isipini vuama. ⁶ Visa Isipini vie iha visa Kanaha vakaini vaiha visa nái sipisipive vurimakauave mimive vakoa vare, aiaivavaka vakoa vare, Isipini vua. ⁷ Iakovova nái maaqunavuvaka nái nainkinavuvaka aigava nai vainki nahenki ntika vareo Isipini vua.

⁸ Iakovoa vakamase vaiinki nahenki Isipini vusa, visa nuku vaieva minkimama vaio: Rubeniva (Iakovoa maaqu ntara hunkavano)

⁹ Rubenia maaqunavu: Hanokiva, Paruva, Hesaroniva, Kaamiva.

¹⁰ Simioniva

Simionia maaqunavu: Jemueliva, Jaminiva, Ohaativa, Jakiniva, Sohaava, Sauriva. (Kanaha vakanaa nahenki vovano Sauria vaka koa.)

¹¹ Rivaiva

Rivaia maaqunavu: Gesoniva, Kohaativa, Meraariva.

¹² Iutiva

Iutia maaqunavu: Eruva, Onaaniva, Seraava, Peresiva, Siraava. (Eruva Onaanisa Kanaha vakaini vaiha quku vua.)

Peresia maaqukanta: Hesaroniva, Hamuriva.

¹³ Isakaava

Isakaa maaqunavu: Toraava, Puvava, Iopuva, Simironiva.

¹⁴ Sebuluniva

Sebulunia maaqunavu: Seretiva, Eloniva, Iareriva.

¹⁵ (Rubenivavata, Simionivavaka, Rivaivavaka, Iutivavaka, Isakaavavata, Sebulunivavata, vinavusa Riaa maaqunavu vauvo Riaava Mesopotemiaini vaihao vi vainkinavusa Iakovoa vaka amikoa. Riaava nahenki vainki vo Dainaa vaka koa. Riaa vainkivaka naintivata vaiesa 33 vaiinki nahenki vaua.)

¹⁶ Gaativa

Gaatira maaqunavu: Sifioniva, Hagiva, Suniva, Esiboniva, Eriva, Arodiva, Areliva.

¹⁷ Aseva

Asea maaqunavu: Imunaava, Isavaava, Isaviva, Beriaava.

Asea raavuavano: Seraava.

Beriaa maaqukanta: Hebeva, Marakieriva.

¹⁸ (Vi vainkisa 16 navu Siripaa vainkive naintive vaua. Labaaniva Siripaa Riaa amuvo Siripaava Riaa saiqa nahenkivano vaua.)

¹⁹ Iosepeva, Benaminiva. (Vikanta Iakovoa naaka Raikea maaqukanta vaua.)

²⁰ Iosepea maaqukanta: Manaseva, Efaraimuva.

(Iosepea naakavano Asenaativa vi vainkikanta vaka koa. Asenaativa Potipea raavuavano vauvo Potipeva Isipi vakanaa vaiinki nahenkiaa iihao suaiaa via vaiqavanove kivaseo via aare vau vaiinkiva vaihao vakusa vo Onini vaua.)

²¹ Benaminia maaqunavu: Belaava, Bekeva, Asabeliva, Geraava, Nemaaniva, Ehiva, Rosiva, Mupimuva, Hupumuva, Ativa.

²² (Vi vainkinavusa 14 navu Iakovosa Raikesa vainkivaka naintivata vaua.)

²³ Daaniva.

Daania maaqu Husimuva.

²⁴ Napataariva

Napataaria maaqunavu: Jaseliva, Guniva, Jeseva, Siremiva.

²⁵ (Vi vainkisa 7 navu Bilihaa vainkivaka naintivata vaua. Labaaniva Bilihaa Raikea amuvo Bilihaava Raikea saiqa nahenkivano vaua.)

²⁶ Iakovoa vainkivaka via naintivata Isipini vusa saara ntiea 66 navuma mini vua.

²⁷ Sa via maaqunavu naakanavu saara ntiai, qaqi via vainkivaka via naintivata saara ntuvase 66 ve ki uo. Iakovoa vainkive naintive Isipini vusavaka, Iakovoavaka, Iosepeavaka, Iosepea vainkikanta Isipini vakakosavaka, visa visa saara ntiea visa 70 navuma vaua.

¹³ Vi entaa ntara sa qampiqovo Isipinivaka Kanaha vakainivaka sa ntara vaumanka vi vakanaasa vi vakanaasa ntaraa antuqa auvo sa visa mpeqa vaumanka vaiha ¹⁴ visa ou Iosepeva vaunaihai munima aquseha ntara varovo Iosepeva vi munimaa vareo Pero vaiinki amua.

¹⁵ Isipi vakanaasavaka Kanaha vakanaasavaka ntara varaesa munima aquqi vivi vuu nai munima kaiqa soa. Isipi vakanaasa Iosepeva vaunaini ou nte kiha, Umpo, ntara qaqi kinavu kimiane. Are ntara sa kinavu kimiaqe kenavu quku vuaoave. Kinavu munima kaiqama vivo. Umpo, qaqi kinavu saihaqiane, kinka.

¹⁶ Visa minki kuvo Iosepeva kihao, Ni munima sa vaiea, nenka quara ki kimihama ntara varaake, kumanka ¹⁷ visa nai qosave, sipisipive, mimive, vurimakauave, donkive, Iosepea amihama ntara varoa.

¹⁸ Vi ihia ntara sa vaumanka vi vakanaasa minkimaqi vuvu vo ihi anintomanka Isipi vakanaasa Iosepeva vaunaini qaiqaa ou nte kiha, Noa vaiinkio, kenavu maa uvaa quqeka saaoave. Kinavu munima kaiqama vivo kinavu quara vairi ainiqama vivo. Umpo, nana ahasae ai amiha ntara vararaave? Kintanavu vaakavanovaka kinavu vakavanovakaqaima qaqima vaio ivo. ¹⁹ Are sa kinavu ntara kimiaqe kenavu quku vuaoave. Umpo, are kinavu saihaqiane. Kenavu kenkanavu vaka vakamase kaiqa vuaoave. Are ntara kinavu kimihama kinavuvaka, kinavu vakavaka, varaane. Kenavu Pero vaiinki karavusa vaiinki voqaama vaiha via saiqa vaa amikaaiio kinavu vakavano viainiqama vuanarove. Ntaravaka suvuvaka kinavu kimiaqe kenkanavu ukuseha namaqi viha qaqi variae, kinka.

²⁰ Sa ntara vau entava manta entaqai vaumankaa ki, Isipi vakanaasa minki kuvo Iosepeva visa ntara nimihao Pero vaiinkiaa iihao visa vaka varovo visa vakavano Pero vaiinkiniqama vio. ²¹ Visa vakavano Pero vaiinki viainiqama vumanka aiqava Isipi vakanaasa Pero vaiinki via saiqa varosaqai vaua. ²² Iosepeva ntara nimihao Isipi vakanaasa vaka vareo vo vaiinkinavu vakaqaima sa varoa. Vi vaiinkinavusa Isipi vakanaasa vaiqa nuku kure re vau vaiinkisa vauvo Pero vaiinkivano visa ho variake kio munima visa nimi vauvoa kio, Iosepeva sa visa vaka varomanta visa nai vaka qaqi ukukoa.

²³ Iosepeva qaqi vaiinki nahenkiaa kihao, Ho ke ntara ni nimihama nivaka ni vakavaka varauo nevaka ni vakavanovaka Pero vaiinkiniqama vivo. Ho maa ntara suvua vare vakaqi vuu ukuake. ²⁴ Ntaravano qampiqeo mpeqaiqia ne ntara qantu vare rairase, kaaraqanta kaaraqanta nenka ukuke, vohaiqa Pero vaiinki amiake. Ne hini ntara ukukeha homa namaqi viha qaiqaa qukuqi vivaave, kio.

²⁵ Iosepeva minki kumanka vi vakanaasa kiha, Noa vaiinkio, are ntara kinavu kimiaavea kenavu sa quku viai, qaqi vai uo. Umpo, are kinavu soqema kimikaarao. Kenavu homa Pero vaiinki via saiqa vaaqi viaave, kinka.

²⁶ Visa minki kuvo Iosepeva vi uvaa mpeqaiqama seo vakehao Isipi vakanaasaa kihao, Ne ntara ukukea nenka hini nehama hini Pero vaiinki amiake, kua. Maa entaavaka Iosepeva kivako uvava qaqima vaio. Isipi vakanaasa vaiqa nuku kure re vau vaiinkisaqaima nai vaka qaqi ukukeha vauvo visa vakavano sa Pero vaiinkiniqama vua.

²⁷ Iakovovavaka via vainki nahentivaka Gosenini vaiqi viha airi aiaia vakomanka visa vainkintivaka airiqama vumanka visaa Isiraiia vakanaasave kua.

²⁸ Iakovova Isipini 17 ihi vaiqio vio 147 ihi vaasova quku vua. ²⁹ Viva quku vuaia entava aumanko vauvo Iakovovave Isiraiivave nai maaqu Iosepea aarama seo kiva amio kihao, Are nena sauqu aiqiqaa aqusehaama nena hini sauqu ki avuntaaqaa vakehaama kiriara kihaama, Sa ai Isipi vakaqi quntama kareave, kiane. ³⁰ Ke quku vuaiaa are ki vaaka varea Isipi maini sea ki qoavaka ki saivaqaavaka quntama keaqi ki vaakavaka vuu mini quntama kaane, kio.

Via qova minki kuvo Iosepeva kihao, Are kinantemase ke minkieave, kio. ³¹ Minki kuvo via qova kihao, Nena sauqu aiqiqaa aqusehaama ke quqaa minkieave kiane, kuvo Iosepeva ke quqaama minkieave kuvo viaqaankaio Isiraiva nai kaintaqa vaikahao Kotia auku kure rehao vaua.

MATIU

13

Isuva numiiaa uantaseo kiva nimu uvaa

²⁴ Isuva vaihao vaiinki nahenki uva vo uantaseo kiva nimio, Kotiva vaiinki nahenkiqaa raqisiainaa maa uvaa via voqaama vaio ivo. Vaiinki vovano soqe suvu *uiti* suvu nai avukaqi ukukeo ²⁵ ou entaqi nai navunaasa hampaka vaike vauvo via navukaava vovano aninteo uiti ukukoqi numii uku amikoave. (Vi numiiva via saqive mareve *uiti* saqi mare vohaa vaivo via kavaqai sa vohaa vaiave.) Via navukaava numii uku amikeo vuvu ²⁶ *Uitivano* numii vakamaseo vohaaraqi qampiqakeo amparaiqasa kava irakaeva auki vaumanka via saiqā vainkinavu kavovo vi numiiva *uiti* vakamaseo qampiqā keo vaumanka ²⁷ via saiqā vainkinavu vuu naaho qoa kiva amiha kiha, Noa vaiinkio, ae sae soqe suvu ukukaarao? Kaihaoie vi numiiva anio ivo? kinka.

²⁸ Minki kuvo viva oho kio, Ki navukaava vovano numii uku kimikeo ivo, kumanka via saiqā vainkinavu via irehama, Hoe kenavu ou vi numiia nuqu saraave? kuvo ²⁹ viva aqao kio, Sa numii via nuqu saake. Ne numii nuqu sehama uiti vakamase rauvusevoave. ³⁰ Qaqi saivo uitivanovaka numiivanovaka vohaaraqi qampiqaaie. *Uitivano* mpeqaiqama viaqe ke ki ntara qantu vare anisaraama minkima kieave. Vi numiia naane keqase rumpa sema vuu iha quara kimikema viaqaankaima *uiti* keqasema vuu ki ntara naavugima vuu kimikaake kiaave, kio. Isuva vi uvaa uantaseo kiva nimua...

³⁶ Isuva vaiinki nahenki uva uantaseo kiva nimiqi vio viaqaankaio viva vaiinki nahenki mini seo naavugiqi vumanka via vainkinavu viva vauaqi uu ntema kihama, Vaasa kianaa via navukaava numii via avukaqi uku amiko uvaa vi uvaa osara kiva kimiaqe iriae, kinka.

³⁷ Via vainkinavu minki kuvo Isuva vinavusa kiva nimio kihao, Vaiinki vovano soqe suvu ukuko vaiinkiva vaieva ke visave. Ke vakaini vakakai vainkisa ke vi vaiinkisave. ³⁸ Vi vaiinkia avukaqi vau vakava vaieva via vaka aiqava maa vakaa aiqava naako vakama vaio ivo. Soqe suvuvano vaieva suvuvano Kotia uva iia vaiinki nahenkisama vaiavo. Numiivano vaieva sa Kotia uva iia vaiinki nahenkisama Satanaa vainkima vaiavo. ³⁹ Via navukaava uku amiko vaiinkiva vaieva viva Satanavave. Ntara qantu vare anu entava vaieva aiqavaa entave maa vakaa kaiqaaina entava vaio ivo. Ntara qantu vare anu vainkisa vairesā visa naauaihainaasave.

⁴⁰ Via saiqā vainkinavu numii keqa sema rumpa sema vuu iha quara amikon-temase naankiara aiqavaa entaqaa minkima qovarai qianaove. ⁴¹ Ke vakaini vakakai vainkisa vaiqi vi aiqavaa entaqaa ke naauaihainaasa nikikaia visa oku ke raqisiaina vakaqaankai ki vaiinki mantaiqama nimike vai vaiinki nahenkisa rumpa vare vaaqu saiqā vare vaisa rumpa vare ⁴² ntika vuu noa iha ikainaaqi aqū saimanka visa ihaqi vaiha iqi rakaqi viha aarai kenki kiha vaivaave. ⁴³ Visa mini vuu aqusaimanka avuqavumase ni vaiinki nahenkisa suaivano ikainantemase ikaqi vivo Kotiva visa qova visaqaa raqisiqio via vaiqi vivaave. Ni aako vaiea vi uvaa osara iriake, kua. Isuva kuama.

14

Isuva varuva namaiqaa qaqi nua

²² Isuva ntara nimio viaqaankaio nai vainkinavu nikikeo kihao, Ne kaanuqi vaai nte varuva namai hini vankaraini ne naane ou vi vaiqe ke vaiinki nahenki nikikaiaa nai maaqa nai maaqa vuake kio. ²³ Minki kivaseo viva vaiinki nahenki nai maaqa nai maaqa mini nikikama seo viaqaankaio Kotia aaraeva veraa aiqinaqaa vuvu entama

vuvo viva mini nariaraa vauvo ²⁴ kaanuvano vakaihaio niaa ntaka vauvo uvaivano visa viea unaihaio anuvoa kio namaivano kaanu veqa veqamaqi vi vaua.

²⁵ Uvai uki vauvo namaivano kaanu veqa veqamaqi vi vauvo amparaiqasa aakikaeva uvo Isuva namai avu vau nuvaqi vio visa vunaini vumanka ²⁶ via vainkinavu kavovo viva namai avu vau ni vaumanka visa voqamase aaku ikomanka noaiqaase qeke vaiha oi oi kiha vaanave kiha vauvo ²⁷ Isuva vaasa visaa kihao, Mpeqaiqamavi qaqi variake. Ke visave. Sa qekaake, kio.

²⁸ Isuva minki kuvo Pitaava kihao, Noavauvo, ae quqaa vaiea kiva kimiaqe kevaka namai auha vau ae vainanaini vuae, kio. Pitaava minki kuvo Isuva ho kuvuane kio. ²⁹ Kuvo Pitaava kaanuqinkaio vaavi nteo kaanu mini seo namai avu vau Isuva vaunaini vio. ³⁰ Viva mini vihaoma ho viae kivaseo kavovo uvaivano voqamaseo uki vauvo viaa iihao viva qekehao viaqaankaio namaiqi kukuvieva auki vaihao Isua aaramaseo, Noavauvo, ki ukuvareane, kuvo ³¹ Isuva vaasama nai sauqu kukuseo via ukuvareo kihao, Ae sa uvaivano ukiaa iiakaa kiriaraqai iiakaave. Sa kiriarara kaara aako iriane, kio.

³² Isuva minki kivaseo visanti kaanuqi vaai ntovo uvaivano vaasa kaiqa vumanka ³³ via vainkinavu kaanuqi vaua Isua quahama amikeha kiha, Ae quqama Kotia maaquvano variarao, kio kuama.

26

Iuntaasiva Isua vuu kuka saainaama munima vaoa

¹⁴ Isuva minki kuvo Isua 12 vainkinavuqinkaio vo vaiinkivano via auku Iuntaasi Ike-riotiva veva nteo Kotia saiqa vara amike vau vaiinkisa visa noa vaiinkinavu vaunaini vio ¹⁵ ou visa ireo, Ke Isua ni sauquqi vuu kuka saaea ne nana soqaae ki kimivaave? kumanka visa oi munima 30 navu saara ntuvase amuvo Iuntaasiva vi munimaa vaeo ¹⁶ vi entaaqaankaio nai visa sauquqi Isua kuka saaina aaraa aikukiha vaua.

Isuva nai vainki hampaka vehasumako ntaraa noa

¹⁷ Sa noqavi mpareti saraa ovaka naaina entanavuva ani ntovo hoqarenaa entaqaa via vainkinavu Isuva vaunaini aninte kiha, Karaqie kenavu ou henuqama amikaaiia ae vehasumako entaa iihaama vi ntaraa nenaave? kinka.

¹⁸ Vinavusa minki kuvo Isuva kihao, Nenavu Ierusalemi vakusaini ou vi vaiinkiaa minkima kiake. Kinavu maara ki vai vaiinkiva kihao ki entama aninte ivo. Ke kenka vainki hampaka ai naavuqi vehasumako ntaraa naeave kio ivo kiake, kio. ¹⁹ Isuva minki kumanka via vainkinavu vi ntaraa kunte mase henuqama vakoa.

²⁰ Henuqama vakovo entuvo Isuva nai vainkinavu hampaka ou ntara kaintaqaa oquvi vaihao ²¹ ntara nehao kihao, Ke kiaina iriake. Niqinkaio vovano navukaasa nivuqaa ki qovarama saanaove, kio. ²² Minki kuvo via vainkinavu munkusa mantaiqumanka vinavusa vohaiqa vohaiqa Isua irema, Noavauvo, ae kiriarae ki variarao? Sa ke visavauve, sa ke visavauve, kivaqi vi.

²³ Minki kivaqi vuvo Isuva kihao, Nai mpareti varaseo ki vakamaseo kanuqi vaaki quntaaseo ne vaina vaiinkiva vi vaiinkiva ki qovarama saanaove. ²⁴ Ki vakaini vakakai vainkisa kiriarara vekanko entaqaa minkima ki haruseaa qara ntuva koave. Vi uvava vivauma vaianaove. Ki vakaini vakakai vainkisa qovarama saaina vaiinkiaa oho kiva amike uo. Via nova sa via vakakiaqe hove kiakaave, kio.

²⁵ Isuva minki kuvo Iuntaasiva via qovarama saaiava Isua ireo, Maara ki variara vaiinkio, kiriarae ki variarao? kuvo Isuva kihao, Eo, ae kianaave, kio.

Mpareti ntaraa uaini namaiaa kiva koa

²⁶ Isua vainkinavu ntara ne vauvo Isuva mpareti ntara varaseo Kotiaa soqema iarao kivaseo nkuseo nai vainkinavu nimio kihao, Maa ntaraa vara naake. Maa mparetiva ki vaakama vaio ivo, kio.

²⁷ Minki kivaseo viva uaini namai viaqi vau kaapaa vaaseo Kotiaa soqema iarao kivaseo vinavusa viki nimihao kihao, Ne aiqava maa namaia naake. ²⁸ Maa namaiva ki naarema vaio ivo. Kotiva vaiinki nahenki hampaka vohaaraq ruvaantumavi vaieva qaraasa uva vakaevave. Vi uvava mpeqaiqama vuae kio ki naarevano vi uvaa mpeqaiqama saanaove. Ki haru saivo ki naarevano ntehao airi vaiinki nahenki saihaiqihao visa manta uva nunka nimikaanaove. ²⁹ Ke kiaima iriake. Maa entaaqaankai ke sa uaini namai qaiqaa naeave. Ke sa narai minkiaqi vuae ne ki qova raqisiainaaqi ki vakamase ou vaiqe vi entaaqaa ni hampaka vaiha qaraasa uaini namai naeama ivo, kio.

³⁰ Iсуva minki kivaseo nai vainki hampaka Kotiaa ihi kivaseo veva nteo Orivi aiqinaqaa vuama.

Iсуva Pitaava nai kie iaina uvaa kiva amua

³¹ Vinavusa mini vuvo Iсуva vinavusa kiva nimio, Nenavu vake entaqi ki maini sema aiqau aukuke santama vivarae. Kotia vukaqi qara ntuva ko uvava vake vivauma vaianaove. Minkima kio:

Sipisipiqaqaa raqisina vaiinkia

Kotiva via ruquku saia sipisipi visa qekase

nariara nariara vona vona vivaave, kuave.

³² Ho naankiara ki vaa qaqi himpima saiaqe vaiha ni nivuni ke naane Kariri vakaini vieave, kio.

³³ Iсуva minki kuvo Pitaava aqao kio, Aiqaava vinavusa ai maini se aiqau aukuke santama vivea keqai ainti maini vaieave, kio.

³⁴ Pitaava minki kuvo Iсуva kihao, Ke kiaiama iriane. Vake entaqi kokoraavano sa uva kiaa ae kaaramo naini kiriara kihaa sa via kavaunaave kinaave, kio.

³⁵ Iсуva minki kuvo Pitaava aqao kio, Ke sa ariara sa kavaunaave kiaave. Ai vakamase kivaka haru saivea sa ke minki kiaave, kio. Pitaava minki kumanka Isua vainki hini usavaka vi uvaaqai kua.

Kesemanini saqava ukukoaqi Iсуva vua

³⁶ Viaqaankaio Iсуva nai vainki hampaka ou vio saqava ukukoaqi via auku Kesemani viaqi ou nteo nai vainkinavuaa kihao, Nenavu maini oquvi vaiqe ke vuuni ou Kotia aaraae, kivaseo, ³⁷ Pitaaravaka Sepakia maaqukantavaka vinavusaqai ntika vaeo mini vihao noa aako iuvao via munkusavano mantaiquvo ³⁸ viva kaaramonavuaa kihao, Ki munkusavano noaiqaaseo mantaiqama ihavihao ki haru saeva voqaama vaimanka vai uo. Nenavu maaqaa vaiha ki vakamase vaiha avu rampai sehama aikukiha variake, kio.

³⁹ Minki kivaseo viva amparaiqasa ou vio viihaio ou vakaini hiqinti vio Kotia aarehao kihao, Umpo, ki qo, ae hove kiesa ke ihavina namaia naainaa voqaama ae vi namaia qaqini vaa kimikaane. Ho sa ke kenka varaakaa iraqe vaaeave. Ke ae varaakaainaa vaaeave, kio.

⁴⁰ Iсуva minki kivaseo uuranteo nai vainki kaaramonavu sonaini kuvu kavomanka vinavusa avu kaantomanka vaike vauvo viva Pitaaraa kihao, Nankihae ne kaaramonavu ki vakamase amparaiqa vaiha sa avu rampai seha aikukiha vaiavo? ⁴¹ Ninavuaa vinavusa manta saiqava varaake kio Satanava ninavu avakaantoa viaa iiha aikuki vaiha Kotia aareha variake. Ninavu maraquavano minkiakaa ivo ni vaakavanoqai sa ho mpeqaiqimanka vaiavo, kio.

⁴² Iсуva minki kivaseo qaiqaa kaaramonavu mini seo ou qaiqaa Kotia aarehao kihao, Umpo ki qo, maa kaapaqia vaina namaia sa ae qaqini vaa saraia qaqi naane kiesa ke ae varaakaainaa varaeave, kio. ⁴³ Minki kivaseo qaiqaa ouranteo kuvu kavovo via vainki kaaramonavu avu kaantomanka vaikake vinka. ⁴⁴ Vinavusa vaikake vauvo Iсуva qaiqaa vinavusa mini seo qaiqaa ou vio Kotia kaaramo naini aarehao vaasa kuntema seo qaiqaa kio.

⁴⁵ Kotia aarama kaiqaseo Isuva ouranteo kaaramonavuaa kihao, Ise, nenavu ho ihae vaike vaiavo? Ho kavaake. Ki entama aninteo ivo. Ki vakaini vakakai vainkisa ki ravaaqau vare vuu qoa saiqa vare vaisa sauquqi kuka sevaave. ⁴⁶ Himpigēnavu vuae. Ki qovarama saaia vaiinkiva anima vaio ivo, kio...

Iuntaa noa vaiinkinavu nivuqaa Isua vuu soa

⁵⁶ ...Isva minki kumanka visa via ravaaqau somanka via vainkinavu via mini se aiqū aukuke vuama.

⁵⁷ Via vainkinavu aiqū aukuke vumanka Isua ravaaqau kosa via vika vare Kotia naavuqi saiqa vare vaua visa avuniaa vaiinkivano vauaqi Kaiapaasia naavuqi vuu somanka vi naavuaqi maara osara ki vau vaiinkinavusavaka Iuntaa vaiinki noanavuvaka usi vaua.

⁵⁸ Isua vika vuu se vauvo Pitaava niaraihaio visa avakaqi vio Kaiapaasia naavu vakusaini ou nteo uvisaqinkaio vaakinteo avukaqi vio vi ahasava qovarai qiainaa kavaeva ou vi naavua maintaraa raqisi vau vaiinkinavusa hampaka oquvi vaua.

⁵⁹ Pitaava mini vahaaqaini vaumanka naavuqi Kotia naavuqaa raqisi vaiinkisavaka aiqava viaqi usi vau vaiinkisavaka visa Isua arusaesa Isuaqaa una uva vakaee kuvo ⁶⁰ sa vi uvava vaumanka qumina vi uvaa rantehama vo vaiinki vo vaiinki himpi Isuaa una uva kua. Minkimaqai kumanka viaqaankai vaiinki kaaraqanta himpi ⁶¹ Isuaa kiha, Maa vaiinkiva minki kimanka kekanta iunaave. Viva kihao, Ke homa Kotia naavu rampai aquse viaqaankai kaaramo entaqai vaiha vi naavua qaiqaa saqa kaiqa saraave kiave, kinka.

⁶² Vikanta minki kuvo Kotia saiqa vaa amike vaua visa avuniaa vaiinkivano himpio Isuaa kihao, Vikanta minkima aiqaa uva vakeha ki vaiavo. Ae vo? Naikantaa nana uvae kinaave? kuvo ⁶³ Isuva sa uva kiaio evaara vauvo qaiqaa avuniaa vaiinkivano Isuaa kihao, Ke Kotia avuqaa vaiha via auku ntehama ariarama quqaa uva kiane ki uo. Quqaae Kotiva ai akikaivaae ae kinavu saihaqiava mesaia vaiinkivano variarao? Quqaae ae Kotia maaquvano variarao? Kinavu kiva kimiaqe iriae, kio.

⁶⁴ Viva minki kuvo Isuva kihao, Ae kianaa ke maa visave. Ke kiaima ne iriake. Ne naankiara kavaiqe ke vakaini vakakai vainkisa noaiqamavi Kotiva mpeqavano vaiainanaini via sauqu kanaraini oquvi vaiha konavuqaa kuvieave, kio.

⁶⁵ Isuva minki kuvo Kotia saiqa vaa amike vaua visa avuniaa vaiinkivano nai ukavaaqa nahaqu aquseo kihao, Oho, viva Kotia avuqaa vaihao vaaqu uva kio ivo. Vo vaiinki viaqaa uva vakaaina vaiinkia qumina aarevoave. Kavaake. Ne ii vaiavo viva Kotia avuqaa vaihao vaaqu uva kio ivo. ⁶⁶ Via saara ne Isuaa nana uvae kivaave? Kige iriae, kio.

Minki kumanka visa kiha, Via vaaqu saiqa urimakareo ivo. Via saara via arusaaiavaqaima vaio ivo, kinka. ⁶⁷ Visa minki kivase ou Isua viiqi kaara vihise visa nai sauquqo via ruqukuse via avu aako ruqema aquseha ⁶⁸ visa ruheha viaa kiha, Mesaia vaiinkio, ae quqaa uva qoqaiqama sea vaiinkiva vaiea sa kavaraia ai arina vaiinkia auku ntaiage iriae, kinka.

Pitaava Isuaa sa kavaunaave kua

⁶⁹ Naavuqi minkiaqi vi vauvo Pitaava vahaaqaini vakusaqaa oquvi vauvo saiqa nahenki vovano Pitaara aumanko vio viaa kihao, Aevaka Isua Kariri vakaihainaa visanti variaravave, kio.

⁷⁰ Viva minki kuvo Pitaava visa nivuqaa vaiha aqao kio, Ae kiana uvaa sa ke ii uo, kio. ⁷¹ Viva minki kivaseo ou uvisa qentiana vauvo saiqa nahenki vovano via kaveo mini himpi vausaraa kihao, Maa vaiinkiva Isua Naasaretiainaa visanti vaivave, kio.

⁷² Minki kuvo Pitaava sauqu aiqigaa aquseo kihao, Sa ke vi vaiinkia kavaunaave, kio. ⁷³ Minki kivaseo amparaiqa vaumanka mini himpikē vaua Pitaava vaunaini ou nte viaa kiha, Isua vainkinavu vi vakanaasa vaiavaa quqaama aevaka vohaa vi

vakanaavaqaima variarao. Visa uantase maa uvaa ki vaiantema sea aevaka ki variarao, kinka.

⁷⁴ Visa minki kuvo Pitaava sauqu aiqiqaa aquseo kihao, Ke sa quqaa uva kiaio Kotiva ki homa haruanaove. Ke quqama ki uo. Ne ki vaia vaiinkia sa ke via kavaunaave, kio.

Pitaava minki kuvo vakeni kokoraavano uva kuvo ⁷⁵ Pitaava viaqaankaio Isuva kiva amu uvaa iikeo. Isuva minkima kuave. Kokoraavano sa uva kiasa ae kaaramo naini kiriara sa via kavaunaave kinaave ku uvaa iikeo viva aaqaini vuvo via munkusavano mantaiquvo iqi rakoa...

27

Isua quntama koa

⁵⁷ Entuvo Arimatihainaava airi aiaia vake vau vaiinkiva ou nteo. Via auku Iosepeva viva Isua vainki vaua. ⁵⁸ Vi vaiinkiva ou nteo Pairaativa vauaqi ou Isua vaaka kimiaqe quntama saae kuvo Pairaativa nai sontia vaiinkia nikikeo Isua vaaka via amiake kuvo ⁵⁹ Iosepeva ou via vaaka sakaiqaankaio viqu munkuvi seo qaraasa kavuna eqara kavuna varaseo via apuqama seo ⁶⁰ munku nai qukuainaa iihao vaka ntukoqai qaraasa oi ntukoqi vea vakeo noa oi vo via veqa vaeo oi ntukoa via nona vii kinkaseo mini vumanka ⁶¹ Mariava Makataahainaavavaka via varanova vo Mariavavaka vikanta oquvi vauvo vukua hini vantaraini Isua quntamako oiva vaua.

MAAKI

4

Vaiinkivano suvu qintako vasaasaa kua

¹Qaiqaa Iсуva varuva namai avaini ou vaihao vaiinki nahenki uva vasaasa kiva nimiae kumanka vaiinki nahenki airinti ruvaantumavi via ukukuma sovoa kio viva qaqia seo kaanuqi vaainteo viaqi oquvio namaigaa vaumanka vaiinki nahenki vuku vantaraini namai ausini vaua. ²Visa vakaini namai ausini vauvo Iсуva vo uva vo uva uantaseo kiva nimio.

³Viva kihao, Ke kiaina iriake. Vaiinki vovano suvu qintaeva vuave. ⁴Viva suvu qintaqi vuvo hini suvuvano aara ausini hiqintuvo uviivano ani nama aq̄u soave. ⁵Minkuvo suvu hininavuvano oi vakaqaa hiqintuvo vakavano sa vevakoma vau vakava vauvoma kio hiqivio vaasa qampiq̄a kovo ⁶suaivano uunteo ikehao aahara usu sovo via kuqa sa veva nto oku vuua kio aahara usu vuave. ⁷Minkuvo suvu hininavuvano numii qampiq̄oqi hiqivio numii hampaka qampiq̄a kovo numiivano ravaaq̄au sovo sa kavavaka irovo. ⁸Minkuvo suvu hininavuvano soqe vakaqaa hiqivio soqema seo qampiq̄ehao vuu soqe kava irakovo hini suva via aakara seo qampiq̄ehao vuu soqe kava airi kava irakovo hini suvavaka via aakara seo soqe kava airi kava irakoave, kio. ⁹Iсуva vi uvaa uantaseo kiva kaiqa seo kihao, Ni aako vaiea vi uvaa osara sankunkase iriake, kio.

¹⁰Iсуva uva kiva nimi kaiqa somanka vaiinki nahenki nai maaga nai maaga vuvo Iсуva nariaraa vaumanka via vainki ¹²navuvaka vo susavaka viva vaunaini ani nte Iсуva uva uantaseo ku osaraa sa iirai viraa irovo ¹¹Iсуva kiva nimio, Kotiva vaiinki nahenkiqaa raq̄isiaina uvaa quq̄ekakai uvaa vi uvaraa Kotiva niara visa qaq̄i saia vi uvaa osara iriake kivaseo qaq̄i vaiinki nahenki aaq̄aini vaisaa vi uvaa osara sa vukusea kiva nimiane kivea ke vi uvaa uantase visa kiva nimi vai uo.

¹²Ke uva uantase kiaina vaiinki nahenki kavehama sa sankunkase kavevaave.

Visa ki uvaa aako kara i vaiha sa anoma iivaave.

Visa ki uva iihama visa nai manta saiqa qaq̄ia saivovauve Kotiva visa nai manta saiqa vare uvaa nunkama nimikaanaove, kio.

¹³Iсуva minki kivaseo vinavusaa kihao, Ne vo? Ke uva uantase kuna osaraa sae iriavo? Ne sa vi uvaa osara iirai ke naankiara uantase kiaina uvaa ne nankimase ho iivaave? ¹⁴Ke vaasa uva uantase kuna osaraa kieave. Vaiinkivano suvu qintakoa vi uvaa osara vaieva Kotia uvama vaio ivo. ¹⁵Suvu aaraqaa hiqintu uvaa via osara vaieva vaiinki nahenki hininavu via suvu voqaama vaiaave. Vi vaiinki nahenkisa Kotia uva iiavo Satanava ani nteo visa munkusa aakoq̄inkaio raq̄ia saiave. ¹⁶Hini vaiinki nahenki oi vakaqaa hiqintu suvua voqaama vaiaave. Vinavusa Kotia vasaasa ii vi uvaraa quahamase vaiavo ¹⁷uvavano sa visa munkusaqi oku vimanka vi vaiinki nahenkisa sa vaivaq̄aima vaiqi vi sa vi uvaa iirai vaiamanka vi uvaa saara vo sisa visa mantaiq̄ama nimikaesa auki vaiamanka visa ki haruanto kiha Kotia uva vaasama qaq̄iase vaia vaiinki nahenkisa vaiaave. ¹⁸Hini vaiinki nahenki numii qampiq̄oqi qintako suvua voqaama vaiaave. Vi vaiinki nahenkisa Kotia uva ii ¹⁹viaqaankai visa vakaihainaa ahasaa noaiq̄amase iiq̄i viha munima aiaiaa quahaseha vo ahasa vo ahasa varaesa iiq̄i viha Kotia uva qaq̄ia saavo Kotia uvavano sa vi vaiinki nahenkisaqi vaivaq̄ama vaiqi vi vaimanka vaiaave.

²⁰Visa minki vaiamanka hini vaiinki nahenki soqe vakaqaa qintako suvua voqaama vaiaave. Vi vaiinki nahenkisa Kotia uva ii vi uvaraa quqaave kivase vi uvaa iiq̄i viha soqe saiqa Kotia vara amikaqi vi vaiaave. Hini vaiinki nahenki vi uvaa iihā soqe saiqa Kotia vara amikaqi vi vaiamanka hini vaiinki nahenki visa naakarase Kotia saiqa

soqemase vara amikaqi vi vaiamanka hini vaiinki nahenki visa saiqa naakarase uikare Kotia saiqa soqemase vara amikaqi vi vaiave, kio. Isuva kuama...

5

Sairaasiva Isua ou vika varoa

²¹ Vi vakanaasa Isuaa sa maasa maaqaini variane kuvo Isuva kaanuqi ani ranteo namai kaqa vareo varuva namai hini vantaraini vumanka mini vaiinki nahenki airima ruvaantumavi viva vaunaini ukukumavi vauvo ²² vaiinki vovano vi vakusaaqi maara naavuqaa raqisi vauva Sairaasiva ani nteo Isua kaveo via aiqukaaini hiqinti vio Isuaa ²³ umpo ise kihao, Ki raavuauvano quku vuaiava aumaigio ivo. Ae ania nena sauqu viaqaa vakaiavo via auriaavano kaiqa viao ho qaqi vaiaie, kio. ²⁴ Vi vaiinkiva minki kuvo Isuva visanti vua...

³⁵ ...Isva visanti aaraini vi vaumanta vaiinkinavu Sairaasia vikase viaa kihama, Ai raavuavano qukuma vio ivo. Maara ki vaina vaiinkia sa qaiqaa ravaaqavu saane, kuvo ³⁶ Isuvavaka vinavusa uva iio maara naavuqaa raqisi vau vaiinkiaa kihao, Sa qekaane. Kiriara mpeqaiqihaa variane, kio.

³⁷ Isuva minki kivaseo viva Pitaaravaka Semisiavaka Semisia qaka Iohaneavaka vinavusaqai ntika vareo ³⁸ Sairaasia naavuqi ou nteo kavomanka vaiinki nahenki noaiqamase oi oi kiha umpo ise kiha iqi rake vauvo ³⁹ Isuva naavuqi oiqekeo kihao, Nana ahasaae iqi rake vaiavo? Vi nahenki vainkiva sa quku vio ivo. Viva qaqi vaikema vaio ivo, kio.

⁴⁰ Isuva minki kumanka visa Isua uvaa naahaama amike vauvo Isuva aiqava vaiinki nahenki vara veva vahaaqaini seo nahenki vainkiu via nosa qosavaka kaaramonavu nai vakamase anusavaka vinavusaqai ntika vareo nahenki vainkiu quku vunaini ou nteo ⁴¹ via sauqu ukuvareo nai uvaqinkaio kihao, Tarita kumi, maa nahenkivauvo, ke ariara himpuanema ki uo, kio.

⁴² Isuva minki kuvoma vi nahenki vainkiuva vaasa himpio nio. Viva 12 quara varaseo himpio ni vaumanka vinavusa via kave rankumavi voqamase sauqu runkinkii i vauvo ⁴³ Isuva vinavusa nikihao kihao, Ho maara kavaaraa sama voa kiva amiake. Maa nahenkiua ntaraqai amiake, kuama.

6

Isva ampara ntara airiqamaseo 5,000 vaiinki nimua

³¹ ... Vi entaa vaiinki nahenki airinti Isua kavaesa vi ani vaumankaa ki Isuvavaka via vainkinavuvaka sa ho ntara narai vaua. Minkuvo Isuva kihao, Varaiqenavu ou gumina ntaka kenkanavu vaiava nenavu via voka variake, kio. ³² Isuva minki kivaseo vinavusa ntika vaeo kaanuqi vaai nteo gumina ntaka vieva vua. ³³ Vinavusa mini se vumanka airi vaiinki nahenki vinavusa kave vinavusa vie unainiaa iikaiqa vo vakusaqinkai vo vakusaqinkai visa sante varuva auhianta vakantuna ou Isuva vieva unaini visa naane ou nte vinka.

³⁴ Visa naane ou ntovo Isuva ou nteo kaanuqinkaio vakaini vaavi nteo vaiinki nahenki airinti ruvaantuma vusa kaveo visaa naaquhikama nimikeo kihao, Ise, vaiinkivano sa raqisi vaimanka sipisipi nai niniha ni vaia sipisipia voqaama maa vaiinki nahenkisa vaiavo, kio. Minki kivaseo viaqaankaio Isuva uva vasaasa visa kiva nimi vaua.

³⁵ Isuva kivaqi vuvo suai vikini kuvi vumanka Isua vainkinavu viva vaunaini ou nte kiha, Suaivano vikini kuvi vivoma maini gumina ntakave. ³⁶ Ae vaiinki nahenki nikikaia ou vo vakusa vo vakusa niha munima nimiha ntara varaake. Visa sa ntara ntuvavae aniasave, kinka.

³⁷ Via vainkinavu minki kuvo Isuva aqao kio, Nenavu visa ntara nimiake, kio. Kumanka vinavusa Isua irehama, Kenavu noa munimae 200 kinaae aquseha ntara varase nimiaave? kinka.

³⁸ Minki kuvo Isuva vinavusa irehao, Nanki nankimae mpareti ntara ntuvavae aniavo? Ou kavaake, kumanka vinavusa ou kavamase vii kiva ami, Mpareti ntara vohaa sauqu hiniugaima vaio ivo. Hampusa kaaraqantaqaima vaio ivo, kinka.

³⁹ Via vainkinavu minki kuvo Isuva vaiinki nahenki kiva nimio, Ne aiqava vo ntaka vo ntaka usauntaka oquvi variake, kio. ⁴⁰ Minki kumanka visa vo ntaka 100 navu oquvi vaumanka vo ntaka 50 navu oquvi vaumanka minkiaqi vi aiqava vaiinki nahenki oquvi vauvo ⁴¹ Isuva mpareti sauqu hiniunavu vaaseo hampusa kaaraqanta vaaseo naauaini aikukihao Kotiaa soqema iarao kivaseo mpareti nkuseo vi ntaraa nai vainkinavu nimio kihao, Ho vae vuu nimia aiqava naake, kivaseo hampusa kaaraqantavaka raira seo aiqava vaiinki nahenki nimio ⁴² vi ntaraa raira nimumanka vaiinki nahenki aiqava homa nanka. ⁴³ Ho nomanka Isua vainkinavu viaqaankai rukantuko ukaa noa uka vare vaiinki nahenki neha rausuko mparetiavaka hampusaavaka nunku vare ukaqi ntuva keha 12 uka mpiqa soa.

⁴⁴ Vi entaa vaiinki airinti 5,000 vaiinki vi ntaraa ho noa...

10

Isuva Vaatimiasia avu rampaisoa

⁴⁶ Isuva nai vainki hampaka ou vio Ieriko vakusaini ou nteo vi vakusaa vara mini saeva auki vaumanka vaiinki nahenki airinti via vakaqi vi vauvo avu qimpavu vaiinkiva Vaatimiasiva, Timiasia maaquvano vaihao aiaia nauihao kimiake ki vau vaiinkiva aara ausini oquvi vaua.

⁴⁷ Viva mini vaihao Isuva Naasaretihaava aikaraainaa iio viaqaankaio viva noaiqamaseo Isua aarehao kihao, Isuo, Ntevitia maaquo, kiriara umpo ise kiva kimikaane, kio.

⁴⁸ Avu qimpavu vaiinkiva minki ki vaumanka airi vaiinki nahenki via akihama kinka, Ae nena no kinkaane, kinka. Kuvo viva sa visa uva iirai qaiqaa voqama seoma aararo, Ntevitia maaquo, kiriara umpo ise kiva kimikaane, kio.

⁴⁹ Minki kivaqi vuvo Isuva ani viaqaa himpio kihao, Aaraivo aniaie, kumanka visa avu qimpavua aaramase kinka, Ho quahehaa variane. Ae himpuane. Viva aima aareo ivo, kinka.

⁵⁰ Minki kumanka vaiinki viva nai vaaqauka aqukoa ravaqaaseo qaqini seo himpio ou Isuva himpi vaunaini vauvo ⁵¹ Isuva via ireo, Ke ai nankiea uaae ania iarao? kio. Minki kuvo avu qimpavu vaiinkiva kihao, Maara ki vaiara vaiinkio, ki kivu rampai saane kima ani uo, kio.

⁵² Minki kuvo Isuva kiva amio, Homa ae vinaave. Kiriara ae ki saihaqi iravave kiaraoma ai avu soqema vio ivo, kio. Minki kuvoma via avuvano vaasa rampai vuvo viva ho kaveo. Viva ho kavehao Isua vakaqio aaraini vuama.

12

Uaini santa ukukoaqi sa soqemase raqisu vaiinkisaa kua

¹ Isuva minki kivaseo uva uantaseo visa kiva nimio kihao, Vaiinki vovano uaini santa ukukeo auhianta uvisa araseo vaka guseo uaini kava kakiainaa aukukeo kainta aukuseo maintaraa hiikeo vakeo niara vakaini vieva ihao vo susa kiva nimio, Ne ki naahoqaa raqisi kimikeha hini kava nenka hiqise vaeha hini kava vara kimikaake, kio. Minki kivaseo viva niaraini vo vakaini vio.

² Mini ou vauvo kava hiqiaina entava ani ntovo viva nai saiqa vainki vo akikeo kihao, Ou ki naahoqaa raqisi kimike vaisa vuu kiva nimiamanka uaini kava kintavaka hiqi kimikaake, kuvo mini vumanka ³ via naahoqaa raqisi amike vau vaiinkisa via saiqa

vainki via ravaaqau sekaiqanaara saavu via umiqase vake sa uaini kava hiqi amirai qaqi akikovo aniranteo vio.

⁴ Qaqi aniranteo vuvo naaho via qova nai saiqa vainki vo akikovo vumanka via naahoqaa raqisi amike vause via qiaka rukavuse sauia ahasa aminka. ⁵ Minkuvo naaho qova nai saiqa vainki vo akikovo vumanka via aruse. Ho minkiaqi vi hini nai saiqa vainki nikikoa saavu visa numiqase vake hini arusoama ki. ⁶ Ho vaiinki kaiqa sovo vaiinki vohaiqaqai vaua. Vi vaiinkia via qova nai maaquaa voqamase antuqa ari vau vaiinkiva vauvo via qova viavaka naankiara esaanaini akikehao kihao, Visa ki maaqu kavamase kiriara maaquve kihama via soqema amikevaave, kio.

⁷ Minki kivaseo akikovo mini vumanka via naahoqaa raqisi amike vau vaiinkisa via kave nai kiva ami nai kiva amiha, Maa vaiinkiva nai qova quku viao nai goa vakavaka aiavaka varaaivama vaio ivo. Aniqe via arusaio viva vaaeva ia ahasava kinavuniqama aniaie, kinka. ⁸ Visa minki kivaseo via ravaaqause aruse via naahoqinkai aqaqini vaaki aqusoave, kio.

⁹ Isuva minki kivaseo visa irama nimikeo, Minkuaa kio naaho qova nai maaqu arusea saara nankie ianaove? Naaho qova aniteo nai naahoqaa raqisi vaiinkisa vehi aukuseo vonavuaa ki naahoqaa raqisi kimikaake, kianaove. ¹⁰ Ne sae Kotia vukaqi maa uvaa saara ntuvaseha iiaave? Minkima kio: Oi naavu saqehao vo oi, sa soqe oive, kivaseo qaqirasai oiva vi oiva naaquraiqama vio ivo.

¹¹ Kotiva vi oia noaiqama saiaqe ki kenavu via saiqa kave voqaraa saiqave ki uo, kuave.

Kotia vukaqi minkima qara ntuva koave. Ne sae vi uvaa saara ntuvase iiaave? kio.

¹² Isuva minki kumanka Iuntaa noa vaiinkinavu aako kenko kumanka iivuvo Isuva uaini naahoqaa raqisi amiko vaiinkisaa kihaoma uva uantaseo visaa kumanka via ravaaqau vare kota amiae kivaseo vaiinki nahenki viaqi ruvaantuma vusa kikivo kiha qekeha Isua sa ravaaqau sarai qaqiase vuama.

15

Isua Pairaativa vaunaini vuu soa

¹ Via qararaa kogaqi Kotia saiqa vaa amike vause visa noa vaiinkinavuvaka, Iuntaa noa vaiinkinavuvaka, maara osara ki vau vaiinkisavaka, aiqava kansoru vaiinkinavuvaka, visa ruvaantumavi vaiha visa auki osaraa kiva avuqavumase Isua seni santaqo via rumpa vare Pairaativa kamaania noa vaiinkivano vauaqi vuu se.

² Vuu sovo Pairaativa Isua ireo, Quqaee ae Iuntaa vakanaasa avuniaa vaiinkivano variarao? kuvu Isuva kihao, Ae kianaa ke maa visave, kio. ³ Minki kumanka Kotia saiqa vaa amike vau vaiinkisa visa noa vaiinkinavu vo uva vo uva saara Isua aki vauvo ⁴ Pairaativa visa uva iihao qaiqaa Isua ireo, Ae sae visa nai kiva niminaave? Visa airi uva saara ai aki vaiavo, kio.

⁵ Minki kuvu Isuva qaiqaa mpeqaiqihao sa uva kiaio vauvo Pairaativa airi aako ii vaua.

Isua sakaiqaa arusaake kua

⁶ Vo ihi vo ihi vehasumako ntaraa no entaaqaa kamaania avuniaa vaiinkivano vaiinki nahenki quahama nimikaeva karapusa vaiinki vo suvantu seo akikovo maaqaini vua. Vaiinki nahenki vi vaiinkia suvantu kimikaane kuvu vi vaiinkia suvantu nimike vaua. ⁷ Vi entaa vaiinkinavu kamaania hampaka raqua saara karapusa naavuqi vauvo vi vaiinkinavusaqinkaio vovano via aku Varapaasiva viva vaiinki aruso saara karapusa naavuqi vaua.

⁸ Ho vi entaaqaa vaiinki nahenki usi vaiha karapusa vaiinki vantu saainaa viaa iha usi vauvo ⁹ Pairaativa visa ireo, Ke ka karapusa vaiinkiae vantu nimikaraave? Ke Iuntaa vakanaasa avuniaa vaiinkie vantu nimikaraave? Ne kiva kimiqe iriae, kio. ¹⁰ Pairaativa

iumanka noa vaiinkinavu Isuva noaiqama vuanto kiha via koma amikehaa ki visa via vuu via sauquqi kukaso.

¹¹ Pairaativa ka karapusa vaiinkiae vantu nimikaraave kivaseo vaiinki nahenki ire vaumanka Kotia saiga vaa amike vau vaiinkisa visa noa vaiinkinavu ou vaiinki nahenki nivukana vaiha mpeqa uva kiva nimikeha kiha, Sa Isua vantu kimikaane kiai Varapaasia vantu kimikaane kiake, kinka. ¹² Visa vaiinki nahenki kiva nimiha minki kiake kiha viha kumanka visa Varapaasia vantu kimikaane kuvo Pairaativa qaiqaa vaiinki nahenki ireo, Ne Isuaa kihama Iuntaa vakanaasa avuniasa vaiinkivanove kiavo. Ke vi vaiinkiaa nankie iaave? kio.

¹³ Minki kumanka visa navea kiha, Via sakaiqaa arusaake, kinka. ¹⁴ Minki kuvo Pairaativa ireo, Nana saarae via sakaiqaa arusaraave? Viva nana manta saiqae varaseo ivo? kumanka visa qaiqai noaiqaase navea kiha, Via sakaiqaa arusaake, kinka.

¹⁵ Visa minki kuvo Pairaativa vaiinki nahenki quahama nimikaeva Varapaasia vantu nimikeo viaqaankaio nai sontia vaiinkiaa Isua saavu umiqasaake kumanka via saavu umiqa sovo viaqaankaio via sakaiqaa arusaake kio Pairaativa via nai sontia vaiinkinavu sauquqi kukaso.

Sontia vaiinkinavu ruhehama Isua arua

¹⁶ Pairaativa nai sontia vaiinkinavu sauquqi Isua kuka somanka visa via vika vare vuu kamaania naavuqi se visa nai sana sontia vaiinki aiqava naarama ruvaantumase ¹⁷ via avaakiha avuniasa vaiinki ukavaaqa nonku amikaresaa voqaama naare vaaga aqu amike viaqaankai auquroa santa varase raqantaase kave voqaama aukuke Isua qiakaqaa aqu amike ¹⁸ qasasaima seha visa nai sauqu kiriqaa aquseha uva avaakiha kiha, Iuntaa vakanaasa avuniasa vaiinkio, vaihaave? kinka. ¹⁹ Minki kivase visa saavuqi via qiaka rukavuse viaqaa kaara vihise via avuqaa koi sauru aravi vaiha vieaiqama seha quahama amike vaua.

²⁰ Minkiaqi viha avaakiha naaihaama amike kaiqase viaqaankai visa naare vaaga aqu amikoa ravaqaase via ukavaaqa nonku amike via sakaiqaa aruse hiisaesa via vike vua.

Isua sakaiqaa aruse hiikoa

²¹ Sontia vaiinkinavu Isua sakaiqaa aruse hiikaesa iha via vika vare vakusa aaqaini aarana vi vauvo vaiinki vovano via auku Saimoniva vihaio noa vakusaini viae kumanka visa viaa mpeqaiqamase kiha, Isua sakai aqu vaea vuu amikaane kuvo Saimoniva via sakai aqu vaeo vuu amikoa. Saimoniva Sairini vakaihainaava viva Arekisantasa Rupusa vikanta qovama vaua.

²² Visa Isua vika vare vuu qumina ntaka Korokotave kunaini soa. Korokota maa uvaaiqinkai kiesa Qiaka Vuhaaintakave kunaini Isua vuu se ²³ uaini namai viaqi hunkavu ahasaa uantase vako namaia via amiae kuvo Isuva sa neo.

²⁴ Sa nomanka visa via sakaiqaa pirimaqo aruse via ukavaaqa vaase kausa kausae ho vaevaave kivaseha kaasi ruhantema seha oi aquseha via ukavaaqa rairase vaoa.

²⁵ Qararaa suaivano vuahaaraini uumanka Isua sakaiqaa arusoa. ²⁶ Via sakaiqaa aruse Isua qiakaini uva vo via kota kiva amiko uvaa qara ntuva ke sakaiqaa arusovo vi uvava minkima kio: **Maa Vaiinkiva Iuntaa Vakanaasa Avuniasa Vaiinkive**, kio. Vi qarava minkima vaua.

²⁷ Visa Isua sakaiqaa aruse Isua vakamase vaiinki vokanta arusomanka vikanta ruquku seha muara vare vau vaiinkikanta vaumanka visa vaiinki vo Isua sauqu kanaraini aruse vaiinki vo via saakaraini arusoa. ²⁸ [Isua vakamase vikanta arusoa kio Kotia vukaqi uva vo qara ntuva kova vivauma vaua. Minkima kio: Viva manta vaiinki vakamaseo vaianaove, kua.]

²⁹ Minkima arusomanka vaiinki nahenki vikare aikare iha nai anu runkinkiiha mauru maimiqa amikeha Isua manta uva kiva amikeha kiha, Oho, ae kihaama Kotia

naavu rampaise kaaramo enta saiqa vaehama qaiqaa saqa kaiqa saraave kianaa vo?
³⁰ Ho nena saihaqiane. Nena sakaiqaankaia vaavi ntaane, kinka.

³¹ Visa minki ki vaumanka visa aanante Kotia saiqa vaa amike vausa visa noa vaiinkinavuvaka, maara osara ki vau vaiinkisavaka, visa via naahaama amikeha kiha, Viva vo sisa saihaqi vaiva sama nai ho saihaqianaove. ³² Viva Kotiva akikai vaiinkiva mesaia vaiinkivano vaio ivo. Vi vaiinkiva Isarai vakanaasa avuniaa vaiinkivanoma vaio ivo. Saiqe kenavu vaiha kavaaio viva nai sakaiqaankaio viquvio vakaini kuviea kenavu viaa quqaave kiae, kinka.

16

Isuva quku vuaqinkaio qaiqaa qaqi himpua

¹ Sariqi Iuntaa vakanaasa maara enta kaiqomanka Mariava Makataa vakusaihainaa nahenkinavovaka, via varanova Semisia novavaka, Saomivavaka, vi nahenkinavusa munima aquseha soqema seo untavi vau ahasaa vare Isua vaakaqaa aqu amikaesa vi.

² Maaraqaa qararaa suaivano muani uu ntomanka vinavusa Isua quntama koaqi viesia vua. ³ Aarana viha vinavusa nai ire nai ireha kiha, Kenavu mini ou ntaaio kavave noa oi qentiana kinkakai oia uqauruma kimikaanaove? Vi oiva noa oima vaio ivo, kinka. ⁴ Minki kivase vinavusa ou nte kavovo oi uqauruma sovo vaua.

⁵ Oi uqauruma sovo vaumanka vinavusa oiqi oiqeke kavovo vaiinki vo qaraasa vaiinkivano eqara ukavaaqa nonkuko vaiinkiva viaqi hini vantaraini oquvi vaua. Viva viaqi vaumanka via kave vinavusa qeke vauvo ⁶ viva kihao, Sa qekeha variake. Isua Naasaretiainaa sakaiqaa arusaa vaiinkia ne viaae aikuki vaiavo? Viva sa maaqi vaio ivo. Viva qaqima himpio ivo. Nenavu kavaake. Maini via vakaanaini sa vaio ivo. ⁷ Ho maa uvaa vare vuu via vainkinavuvaka Pitaaravaka kiva nimiake. Minkima kiva nimiake. Viva naane ni nivuni Kariri vakaini vio ivo. Nenavuvaka mini ou vi via kavevaave. Haau vaihao viaa ninavu kiva nimua vake vivauma vaio ivo. Vi uvaa kiake, kio.

⁸ Viva minki kumanka qekehaa ki vinavusa Isua quntama koaqinkai veva nte sante viha sa voravaka kiva amiaiki vua.

RUKU

7

Ehaara nahenki vaiinkiaa

¹¹ Naankiara amparaiqasa Iсуva vo vakusa via auku Neni vakusaini vumanka via vaiinkinavuvaka airi vaiinki nahenkivaka via vakamase vuvo ¹² Iсуva vi vakusaa qentiana ou nteo kavomanka vakusaqinkai vaiinki nahenki quku vu vaiinkia kainta vae via quntaeave kivase anua. Quku vu vaiinkiva ehaara nahenki maaqu vau-manka airi vaiinki nahenki vi nahenkia vakamase anuvo ¹³ Iсуva vi nahenkia kaveo munkusaqinkaio umpo ise kiva amikeo viaa kihao, Sa iqi rakaane, kio. ¹⁴ Minki kivaseo ou kainta ukuvaromanka vaiinkinavu kainta ani varosa himpi vauvo Iсуva kihao, Qaraasa vaiinkio, ke ariara himpuane ki uo, kuvo ¹⁵ quku vu vaiinkiva himpio vaavi aravio uvavaka kuvo Iсуva vi vaiinkia nai noa amio.

¹⁶ Minkuvo visa aiqava voqamase aaku ikomanka Kotia auku kure reha kiha, Poropeti vaiinki noavano kinavu avuqaqi qovarama vio ivo, kinka. Kotiva sa kinavu nai vaiinkinavuaa kauru seo ivo, kinka...

12

1 ...

Kotia aakuqai qekeha variake kua

⁴ O Ki navunaao, ni vaakaqai arusesa sa visa aaku gekaake. Visa ni aruse sa ni maraquavaka ho arusevaave. ⁵ Ne kararae qekeha vaivaave? Saiqe ke ni kiva nimiae. Ne Kotia aaku qekeha variake. Viva mpeqavano vaihao vaiinki aruseo viaqaankaio homa via qukuvisa vinaini aq saaiavama vaio ivo. Eo, ke niarama ki uo ne Kotia aaku qekehama variake...

Airi aiaia vakako vaiinkiaa kuama

¹⁵ ...Iсуva aiqava vaiinki nahenki kiva nimio, Ne rauriha variake. Ne airi aiaiaive airi munimave vaea viaa noaiqaase iiha vaiqi vivoave. Ne kiha airi aiaia vakeha homa vaiqi viaave kivoave. Sa aiaivano ni saihaqia ne soqemase vaiqi vivaavaave, kio.

¹⁶ Iсуva minki kivaseo viva uva uantaseo kiva nimio, Vaiinkivano airi aiaia vakova ntara ukukeo airi ntara qantu vaeo ¹⁷ nai kivaseo iio, Ke maa ntaraa ka naavuaqie vakaraave? Aiqaava ki naavuqi ntaravano mpiqama vio ivo, kio. ¹⁸ Minki kivaseo viva kihao, Saiqe ke aiqava naavu rampaise qaiqaa noa naavu vo naavu vo naavu saqase viaqi ntaravaka aiaivaka vakaae, kio. ¹⁹ Ke vi saiqaa vuu kaiqase minkima kiaa, Ke soqemama vai uo. Airi ntara airi aiaia vaimanka ke airi ihi voka vaiqi viha maa ntaraavaka namaivaka namaqi viha soqemase vaiaave, kio. ²⁰ Vi vaiinkiva minki kuvo Kotiva via kiva amio, Sa ai avu aako vaivave. Maa entaa entaqi ae quku vinaave. Ae quku viao vovano ai aiaia kenka ukukaeave kiana aiaiaa varaanaove, kuave, kio.

²¹ Iсуva minki kiva nimi kaiqaseo viva kihao, Vaiinkivano aiaiaaqai iihao aiqava aiaia uikareo vakaiava vaiao Kotiva vi vaiinkiaa kihao, Ai aiaia qumina ahasave. Ke kavauaa ae vehi vaiinkiqaime variaao. Ae qumina quku vinaave, kianaove, kio...

15

Via maaqu raumpiima vuua kua.

¹¹ Iсуva minki kivaseo viva kihao, Vaiinki vovano qorainki vainki kaaraqanta vakakovoma ¹² via vainki naankiaraihainaava vaihao nai qoaa kihao, Naankiara ki kimieva kinaa aiaia vakeqai kimiane, kio. Kuvo via qova aiaia rairaseo nai maaqukanta voavaka voavaka nimuvo ¹³ via maaquvano naankiaraihainaava amparaiqaqai vaio

nai aiaiaqo soqaa aukuseo munima vaeo niara maaqa vio ou mini vaihao manta vaiinki hampaka vaihao ¹⁴ munima vare vua vuu kaiqa seo.

Vuu kaiqa sovo viaqaankaio sa ntaravaka vau entava ani ntovo ¹⁵ viva vehi vaihao ou vi vakaqaankainaa vaiinki hampaka saiqa vaeo. Saiqa vare vauvo ou quara ntara amiane kuvo ¹⁶ viva quara ntara nimihao kio, Ise, kevaka quara ntara viki nimunaa naakaave kuvo ntara amiajava sa vauvo ¹⁷ narara vaihao uvo aako kenko kuvo iivuvo viva naiqai minki kivaseo iio.

Ki goa saiqa vare vaia vainkisa airi vaiavao ntara airiqimanka neha vaiamanka ke maini vaiha narara vai uo. ¹⁸ Saiqe ke himpi kenka qova inanaini anirante vuae. Ke ou nte kenka qoaa minki kieave. Ki qo, ke Kotiavaka aivaka manta saiqa vaa nimike uo. ¹⁹ Ke via saara sa ai vainki soqesa ho vaiaave. Ae ki amparaiqama saiaqe ke ai saiqa vainkiqai vaiae. Ke minki kivaseo kieave, kio.

²⁰ Minki kivaseo himpio nai qova unaini anio. Nai goa naavu aumanko anuvo via qova vukua niaraihaio via kaveo quaha seo santeo ou nai maaqu ravaaqau seo susuqehao vauvo via maaquvano kihao, ²¹ Ki qo, ke Kotiavaka aivaka manta saiqa vaa nimike uo. Ke via saara sa ai vainki soqesa ho vaiaave, kio.

²² Kuvo via qova nai saiqa vainki kiva nimio, Sante ne ou ukavaaqa soqeaqaima vara vii amiake. Saankava irara vara vii usu amikaake. ²³ Purimakaua naaki soqea aruse nunkaake. Vake maasa viaa quahama amikaeama ivo. ²⁴ Ki maaquvano quku vivo kuoma qaqi aninteo ivo. Ki maaquvano raumpiima vivo kuaoma qovarama vio ivo, kio. Minki kivaseo nai maaqu quahama amikeo ntara varaseo kavaaruqama amikeo.

²⁵ Kavaaruqama amike vauvo via vasaava saiqaqinkaio naavu aumanko aninteo iuvo ²⁶ ihi nte vauvo viva nai goa saiqa vainki vo irovo viva minkima kio, ²⁷ Ai qakavano vekaihaio anintaivo ai qova viaa quahehao purimakaua naaki soqea aruseo nunka amikeo ivo. Ai qaka soqema seo nai vikeo quahehaoma minkio ivo, kio.

²⁸ Minki kuvo via vasaaa arara ikovo komaseo kihao, Sa ke naavuqi vieama ivo, kivaseo vahaaqaini vauvo via qova veva nteo aarovo viva minkima kio, ²⁹ Ke airi ihi varaqi vihama ai saiqa vainki voqaantemase ai saiqa vaehama sa ke vo entavaka ai no antua viai vai uo. Ke kenka konti quahama nimikaea kuaa ae sama mimi naaki vonku ruquku kimia iarao. ³⁰ Maava ai maaquvano hampi naio ni vai nahenkiaqaa ae iana ahasaa vaeo vuu kaiqa seo anivaama purimakaua naaki soqea qumina ruquku amia iarao, kio.

³¹ Minki kuvo via qova aqao kio, Ki maaquvauvao, ae vo enta vo enta ki vakamasea vaiavave. Ke una ahasaa aiqava aiaia kenkakanta unaave. ³² Ai qakavano quku vivo kuoma qaqi aninteo ivo. Viva raumpiima vio ivo kuoma qaqi govaama vio ivo. Minkiaa ki kenavu vake via quahama amikaeave, kuave, kio. Isuva kuama.

16

Rasarusiaa kua

¹⁹ Isuva minki kivaseo viva kiva nimio, Vaiinki vovano airi aiaia vakova soqe ukavaaqaqai nonkuseo vo enta vo enta hiasaa u ntaraaqai nehao vauave.

²⁰ Viva vi ntaraaqai neha vaumanka vaiinki vo via auku Rasarusia vika vae vuu airi aiaia vako vaiinkia naavu qentiana sovo vaua. Vi vaiinkiva sa aiajavaka vakova vehi vaiinkivano vauvo numuaravanoqai aiqava via vaakaqaa ike vauvo ²¹ vaihao viva airi aiaia vako vaiinkiva ntara nehao viki aqusoa viaqai nunku naeva vaua. Mini vauvo vairivano vikare aikare ihao via numuara mpui ne vaua.

²² Sa aiaia vako vaiinkiva quku vumanka naauaihainaasa via vika vare vuu Avara-haava nai saivaqaa vaunaini vuu soa.

²³ Vuu sovo airi aiaia vako vaiinkiva vivavaka vaio quku vuvo vakaqi quntama kovo viva quku vuasa vaianaini vaihao ankua ntihaio vaio. Mini vaihao viva vuuvi kavovo Rasarusiva Avarahaasanti quahehao niaraini vaua.

²⁴ Vauvo viva Avarahaaa aareo kihao, Avarahao, ki qo, kiriara umpo ise kiva kimikaane. Ae Rasarusia akikaio viva nai vuqa ou namaiqia vaavi quntama vaeo munku ki maaqiqa vakaiio nupima kimikaaie, kio. Ke noa iha ikaiiaqi vaiha ankua ntiha vai uo, kio.

²⁵ Viva minki kuvo Avarahaava aqao kio, Ki vainkivauvo, ae iriane. Ae haau qaqi vauna entaa soqe ahasa vakoao Rasarusiva manta ahasaqai vakoave. Vake viva maini vaihao quahehao vaivaa ae mini ankua ntihaa vaiarao. ²⁶ Ae qaiqaavaka ii vaiage ke voqa ai kiva amiae. Ke vaunaa ae vaianaa avukana onkai noama vaio ivo. Maihaio vuantove vihaio aniantoave kio onkai noama avukana vakaiave, kio.

²⁷ Avarahaava minki kuvo vi vaiinkiva kihao, Umpo, ki qo, ke ariara umpo ise ki uo. Rasarusia akikaio viva ki qoa naavuqi ou nteo ²⁸ ki qaka vasausa sauqu hiniunavu vaisa kiva nimiaie. Visavaka maini aiha vinanaini anivoave, kio.

²⁹ Minki kuvo Avarahaava aqao, kio. Mosevavaka poropeti vaiinkinavuvaka qara ntuva ko uvava vaiove. Visa vi uvaa homa iivaave, kio.

³⁰ Kuvo qaqi vau entaa airi aiaia vako vaiinkiva kihao, Save, ki qo, Avarahao, quku viava aniranteo vuu kiva nimia visa via uva iihama manta aara qaqi sevaave, kio.

³¹ Minki kuvo Avarahaava aqao kio. Visa Mosea uvavaka poropeti vaiinki uvavaka sa iivea visa quku viava aniranteo vuu kina uvaavaka sa ho iivaave, kuave, kio. Isuva minki kuama.

22

Isua ravaaqau soa

⁴⁷ Isuva mini vaihao qaqi ki vaumanka vaiinki airi vaiinkinavu anintoa. Isua vainki 12 navuqinkaio Iuntaasiva airi vaiinki ntika vaeo viva naane visa avuni anio Isuva vaunaini aninteo Isua moqa saeva auki vauvo ⁴⁸ Isuva kihao, Iuntaasio, ae ki moqa sehaae ki vakaini vakakai vainkisa navukaasa nivuqaa ki qovarama senaave? kio.

⁴⁹ Isuva minki kumanka via vainkinavu via vakamase vausa kavomanka visa Isua ravaaqau saesa auki vaumanka vinavusa Isuaa kiha, Noavauvo, kenavu sopiqoe visa keqa saraave? kinka. ⁵⁰ Kivaseo vovano Kotia saiqa vaa amike vau vaiinkisa visa avuniasa saiqa vainki vo kegaseo via aako keqa aqu sovo hiqintuvo Isuva aqao kio hove kio. ⁵¹ Kivaseo vi vaiinkia aakoqaa nai sauqu vakovo qaiqaa kavanta vua.

⁵² Kotia saiqa vaa amike vau vaiinkisa visa noanavuvaka, Kotia naavuqaa raqisi vau porisisa opisaaravaka, noa vaiinki vonavuvaka, visa Isua ravaaqau saesa anusaa Isuva kihao, Ne kamaania vakamase iqosa raquaina vaiinkia voqaama ravaaqau saesae sopi saavu vare aniavo? ⁵³ Ke ni hampaka vo enta vo enta Kotia naavuqi vaiqi vi vauamanka ne sa ki ravaaqau saarave. Ho vake maa entaa ni entama vaio ivo. Vake sonkiaiqa vaia ahasava mpeqaiqianaove, kio.

23

Hini sakaiqaa aruso vaiinkiva uva kua

³⁹ Manta vaiinki vovano hini sakaiqaa arusova vivavaka Isua manta uva kiva amihao kihao, Quqaae ae mesaia vaiinkivano variarao? Ae nenavano kikantavaka saihaiqane, kio. ⁴⁰ Minki kuvo manta vaiinki vovano aqao kio, Sae ae Kotia aaku qekehoo variarao? Visa kikanta aanantamase viavaka arusaavo. ⁴¹ Visa homa kikanta arusevaave. Visa kikanta manta saiqa saara kikanta arusaavo. Vi vaiinkiva sa manta saiqa varaivave, kio.

⁴² Minki kivaseo viva Isuaa kihao, Isuo, ai noaiqama saaina entaa kiriarama irikaane, kio. ⁴³ Minki kuvo Isuva kihao, Ke ai kiva amiaiama iriane. Vake ae ki vakamaseama soqe vakusaini vainaave, kio.

Isuva quku vua

⁴⁴ Minkuvo suai qiakaqaa uu ntovo viaqaankaio sonkiaiqama vuvo sa suai ikovo sonkiaqai aruqio vuvo suai vikiniqamavio 3 kiroki quvo qaiqaa aakikoa. ⁴⁵ Ierusalemi vakusaini Kotia naavuqi saankusa voqaama noa kavuna hiikova avukaqaa nai nahaqu vuvo ⁴⁶ Isuva noaiqaaseo oi oi kihao, Ki qo, ki maraqua varaane, kio. Minki kivaseo viva quku vio. ⁴⁷ Isuva quku vuvo sontiaqaa raqisi vau vaiinkiva Isuva minkua kaveo Kotia aukure ra seo kihao, Quqaama maa vaiinkiva avuqavu ni vai vaiinkivave, kio.

⁴⁸ Minki kumanka vi saiqa kavaesa ruvaantuma vusa visa vaiha kavamase viaqaankai visa nai maaqaini anirante vihama munkusa mantaiqumanka nai mimia ruquku seha vuama. ⁴⁹ Visa vumanka Isua vaiinki nahenkivaka, nahenki vonavu Kariri vakaihai via vakaqi nusavaka, visa niara ntaka vaiha vi saiqa kave vaua...

24

Emeasi vakusaini ni vau vaiinkikantaa kua

¹³ Vi entaaqaa Isua vainki kaaraqanta vo vakusa Emeasi vakusaini viesia vua. (Urara vaivo Kainantu vaivo via voqaama Ierusalemi vauvo Emeasi vakusa vaua.) ¹⁴ Vikanta aarana viha Isua aruso uvaa kivaqi vi. ¹⁵ Vikanta kivaqi vuvo Isuva nai aniteo vikanta vakamaseo ou vumanka ¹⁶ vikanta via kaveha sa via uqaugamase kavara vo vaiinkivanove kuvo ¹⁷ Isuva vikantaa kihao, Nekanta aarana aniha nana uvae nai kiva ami nai kiva ami ani vaiavo? kio.

Minki kumanka vikanta ani viaqaa himpikie munkusavano mantaiqumanka ¹⁸ vovano Siriopasiva Isua ireo, Maa entaa airi vaiinkinavu ani Ierusalemi variavaa ae vohaiqavanoqae kuvana qovaraiqi uvaa sae iriarao? kio. ¹⁹ Minki kuvo Isuva nana uvave kumanka vikanta kiha, Isuva Naasaretihaana uvave. Vi vaiinkiva poropeti vaiinkivano vaihao Kotia avuqaavaka vaiinki nahenki nivuqaavaka noa saiqa vaehao soqe uva kio ivo. ²⁰ Viva vaimanka Kotia saiqa vaa amike vaia vaiinkisa visa noa vaiinkinavuvaka, kinavuqaa raqisi vaiasavaka, visa via amiavo viva via arusaake kimanka via sakaiqaa pirimaqo arusaavo. ²¹ Kenavu haau vi vainkiaa Kotiva via akikaivo viva vo vakanaasa aakara seo kinavu Isarai vainkiqaa raqisiaiavave kunaave. Uva vovakama vaio ivo. Via arusaavo vake kaaramo enta aikareo ivo. ²² Vake kekanta nahenkinavu kia uvaa ii rankuma vi uo. Vinavusa vaasa qararaa via quntama kaaraqo ou nte sa via vaaka kavaavo. ²³ Vinavusa anirante vuu kiva nimiha, Naauaihaana kinavuaa viva qaqima vaio ivo kiavo, kinka. ²⁴ Vinavusa minki kiamanka kinavuqinkai hini vaiinkinavu via quntama kaaraqo ou vi ou kavaavo nahenkivano ki uvaa vivauma vaimanka via vaakavaka sa kavaave, kinka.

²⁵ Vikanta minki kuvo Isuva vikanta kiva nimio, Nikanta avu aakovaka sama vaio ivo. Haau poropetinavu kiva ko uvaa nekanta vi uvaa quqaave kiakaa vaimanka nekanta qasomase vi uvaa ii vaiavo. ²⁶ Nekanta sae iriavo? Kotiva akikaia vaiinkiva mesaia vaiinkivano aihavina ahasaa vaiqio vio viaqaankaio noaiqama vio mpeqa vaiinkivano vaianaove, kio.

²⁷ Minki kivaseo Isuva mesaia vaiinkiaa Kotia vukaqi qara ntuva ko uvaa vikanta kiva nimieva hoqareo Mosea vukaqinkaio kiva nimiqio vio poropetinavu vukaqinkaio kiva nimiqio vua.

²⁸ Minki ki vauvo vikanta viesia u vakusava aumanko vauvo Isuva aarana qaqi vieva voqaama auki vauvo ²⁹ vikanta aqao ki, Amparaiqaqaa entievave. Qaqa sea kikanta vakamasea vaikaane kuvo vikanta vakamaseo vaieva naavuqi vio. ³⁰ Viva viaqi vaihao ntara kaintaqaa vikanta vakamaseo oquvio Kotiaa soqema iarao kivaseo mpareti ntara

nkuseo rairaseo nimumanka ³¹ vikanta avu aako kenko kuvo iivumanka vikanta via uqauqamase kave. Vikanta via uqauqamase kavovo Isuva vikanta nivuqaankaio uantavio sa vaio. ³² Isuva uantavio sa vaumanka vikanta nai kiva ami nai kiva amihakanta, Viva aarana anihao Kotia vukaqinkainaa uva kikanta kiva kimi vaivo quqaama kikanta munkusaqinkaio soqema vio ivo, kinka.

³³ Minki kivase vikanta vaasa himpikanta anirante Ierusaremini ou Isua vainki 11 navu rantase kavomanka vinavusa vo vaiinkinavu vakamase ruvaantumavi kiha, ³⁴ Noavano quqaama qaiqaa himpio ivo. Saimoniva vivama kaveo ivo, kumanka ³⁵ vikantavaka aaraini niha kavooa visa kiva nimi. Vikanta kiha, Viva mpareti ntara nkui saimanka viaqaankai kenka noa vaiinki sankunkase kave uo, kinka.

Isuva nai vainki nivuqaa qovaraiqama vua

³⁶ Vikanta uva visa kiva nimi vauvo vakeni noavano vivama qovaraiqama vio visa kakaqaa himpikao vaihao kihao, Ni munkusaqinkai qihaasi vaia variake, kio. ³⁷ Minki kumanka visa voqamase qekeha vaanavano qovarama vivo kuvo ³⁸ Isuva visaa kihao, Ne nankihae qeke vaiavo? Ne nankihae kiriara kaara aako vake ii vaiavo? ³⁹ Ki sauqu aiqau kavaake. Ke visama ivo. Ki aukeha kavaake. Ke vaiinkima vai uo. Sa vaanavano ki aananteo makivaka vuhaaivaka vaiavauve, kio.

⁴⁰ Minki kivaseo viva nai sauquvaka aiquvaka numiqomanka ⁴¹ visa voqamase quaheha sauqu runkinkii iha kiha, Sa ho viaa quqaave, kiae kuvo Isuva kihao, Ntara naainaa vaio ivo, kumanka ⁴² hampusa nunkakoa ampara amuvo ⁴³ viva visa nivuqaa vaihao varaseo noa.

⁴⁴ Isuva hampusa namaseo visa kiva nimio, Haau ni hampaka vaiha ke maa uvaa ni kiva nimunaave. Kiriara haau Moseva vukaqi qara ntuva ko uvaave, poropeti vaiinkinavu qara ntuva ko uvaave, Saami vukaqi qara ntuva ko uvaave, ke ni kiva nimiha vi uvaa vivauma vaianaove kunaave, kio.

⁴⁵ Minki kivaseo visa Kotia vukaqi qara ntuva ko uvaa sankunka iriake kio viva vi uvaa vi uvaa kiva nimio kihao, ⁴⁶ Maa uvaa qara ntuva koave. Mesaia vaiinkiaa viva aihavina ahasaa vaeo vuu quku vio kaaramo enta vaio qaiqaa qaqi himpuanaove. ⁴⁷ Viaqaankai ne ki saiqa ki hukuaa iihama vaiinki nahenki kiva nimiqi viha manta aara qaqia saivo Kotiva ne manta saiqa vare uvaa nunka nimikaaie kiake. Vi uvaa kiva nimiqi viha Ierusaremini naane vi uvaa kiva nimiqi vi viaqaankai vo vakaqaa vo vakaqaa kiva nimiqi vuake. ⁴⁸ Nenavu nenka avuqo vi ahasaa vi saiqa kavaama ivo. ⁴⁹ Ki qova sauqu aiqiqaa aqusehao kenka ni nimieave kiainaa kema via akikaeave. Ne maa vakusaqi vaiqi vivo naauaihaio viva kuvio niqaa vaihaoma ni mpeqaiqama nimikaaie, kio...

IOHANE

3

Nikontimaava Isua ou kavoa

¹ Paresi vaiinki vovano vauvo via auku Nikontimaava. Viva Iuntaa vakanaasa avuniasa vaiinki vovano vaua. ² Viva vaihaoma entaqi Isua ou kaveo kihao, Maara ki variaa vaiinkio, kenavu kavauao Kotiva ai akikaivaa kiama ae maara uva ki variaava ani iarao. Sa Kotiva ai saihaiqiae kivaa ae sama noa saiqa varaaraikiio, kio.

³ Viva minki kuvo Isuva kiva amio, Ke quqaa uva kiaiama iriane. Vaiinki nouqama viava vaiiao via sa qaiqaavaka vakakaiea viva sama Kotiva raqisina vakusaa ho kavaanaove, kio. ⁴ Kuvo Nikontimaava kihao, Nankimaseoe nouqama vina vaiinkia qaiqaa vakakaanaove? Viva qaiqaa nai noa araraq i vige kai aoe via vakakaanaove? kio.

⁵ Kuvo Isuva kihao, Ke quqaa ki uo. Namaiqi vakakaiava vaiiao sa Kotia maraquavano via qaiqaa vakakaiiao viva sa Kotiva raqisina vakusainia vuanaove. ⁶ Vaaka ahasavano vaaka ahasaqaima vakakaiave. Maraquaa ahasavano maraquaa ahasaqai vakakaiave, kio. ⁷ Ke ni qaiqaa vakakaainaama kiva amuaa ae viaama rankuma via iarao. Sama minkiane. Ke uva uantase ai kiva amieave. Uvaiivano ukihao mini mini vuakaaiivo vi vaiio ivo. ⁸ Uvaiivano uki vaivaa ae sa via kavaraia ae via uvaqai iianaave. Ae viva aniaina osaraave viva vuaina osaraave sa iia iarao. Ho Kotia maraquavano vakai osaraa via voqaama vaiio ivo, kio.

⁹ Isuva minki kuvo Nikontimaava, Nankimaseoe minkianaove? kuvo ¹⁰ Isuva kihao, Ae Isaraia vainkinti maara uva kiva nimi variarava vaihaae vi uvaa sa iianaave? ¹¹ Ke quqaa ki uo. Kenavu sankunkase iuna ahasaa ni kiva nimi vai uo. Kenavu kenkanavu kivuqo kavauna ahasaa qoqaa ni kiva nimi vai uo. Minki vauamanka ne sa kinavu uva iriavo. ¹² Ke vakaihainaa ahasaa ni kiva nimuamanka ne viaa sa quqaa uvave kiavo. Ne minkiaavea ke naauaihainaa ahasaa kiama nankise ne vi uvaa ho iivaave? ¹³ Sa vaiinki vovano naauaini Kotiva vainaini viave. Keqaima vihaima kuvi uo. Ki vakaini vakakaisa ke naauaini variavauausave.

¹⁴ Haau ni saivaqava Moseva qumina vakaini vaihao memau maraquaa oiqo aukuseo via sakai arakoqaa kure ra soave. (Vaiinki nahenki via kave sa quku vuake kio Moseva minkuave.) Ho ke vakaini vakakaisa ke vaiiaia haau Moseva memau maraquaa aukuseo vakontema sema kivaka sakaiqaa kure ra saia ¹⁵ vaiinki nahenki kiriara quqaa vivave kisa sa quku vi kaiqa viaiki aiqava enta enta qaqi vaiqi vivaave, kio. Isuva minki kuama.

¹⁶ Vaiqa Kotiva vakaini vaiasaa voqamaseo munkusa vakehaoa kio viva nai maaqu vohaiqa vakakaia kinavu kimio. Minkiaa ki vaiinki nahenki via maaquaa quqaave kisa sa quku vi kaiqa viai visa aiqava enta enta qaqi vaiqi vivaa.

¹⁷ Kotiva nai maaqu akikovo viva sa vaiinki nahenkiqaa uva vakaeva kuvio. Vaiinki nahenki soqemavi variake kio viva kuvio.

¹⁸ Vovano via maaquaa quqaa vivave ki vaiava vivama sa uva varaanao. Vovano viaa sa vivave ki vaiava vivama noa uva varaanao. Vake maa entaa Kotiva kota kivaseo vi vaiinkia via qoiima seo. Viva Kotia maaqu vohaiqa vakakaiaa sa quqaa vivave kia saara Kotiva via qoiima seo.

¹⁹ Maa ahasaa saara uva vaianao. Ovavano vakaini kuvimanka vaiinki nahenki sa via quahama amikarai visa sonkia ariraqai quahe vai. Vaiinki nahenki saiqvavano manta saiqa vaimankaa ki visa sa vi ovaa quahama amike.

²⁰ Manta saiqa vare vai vaiinkiva vovano vovano navukaiqihaoma sa vi ovaa quahama amikarai sa ovavano vainaini vio. Ovavano ki vaaqu saiqa akaama kimikaanto kihao sa ovavano vainaini vio. ²¹ Viva minkima vaiivo quqaa saiqa vare vai vaiinkiva sa qekaraiio ovavano vainaini vio. Viva vivo ovavano via saiqa akaama amikaimanka vaiinki nahenki kavaavo vi vaiinkiva Kotia uva iihao Kotia saiqa vare vaia.

9

Iсуva avu qimpa vu vaiinkia soqema soa

¹ Iсуva ou vihao kavovo vaiinki vovano nai noa auhaqinkaio avu qimpa vuva vau-manka ² Isua vainkinavu Isua irema, Maara ki vaiia vaiinkio, kavave manta saiqa vaa saivoe via saara vi vaiinkia avu nai noa auhaqinkaio qimpa vio ivo? Naie, via nosa qosae manta saiqa vara saavaoe via saara via avu qimpa vio ivo? kinka.

³ Minki kuvo Iсуva aqao kio, Sama nai manta saiqa varaia saara via avu qimpa vio ivo. Sama via nosa qosa manta saiqa vararaa saara via avu qimpa vio ivo. Ne vi vaiinkiaqinkai Kotia saiqa kavaake kio via avu qimpa vio ivo. ⁴ Kotiva ki kikikai saiqa kenavu aakikainaaqaa varaqi vieave. Entama viao sa vovano ho saiqa varaanaove. ⁵ Ke vakaini vaiha ke ovavano ikaintema se ikaqi vuaia vakaini vaisa ho kavevaave, kio.

⁶ Minki kivaseo Iсуva vakaqaa kaara vihiseo kaaraqo horaigama seo viki avu qimpa vua avuqaa kaaqau amikeo kihao, ⁷ Oku Siromi varuvaqi, Akikaia namaiqi munku nena vii mintuqaane, kio. Minki kuvo vi vaiinkiva kunte io munku nai vii mintuqa sovo via avu rampai vuvo viva vihaio okuranteo ho kavamaqio uio.

⁸ Viva ho kavamaqio ui vaumanka via aqa vausa kavovo aarana vaihao aiaia kimiake ki vau vaiinkiva qaqi uumanka visa via kavema kiha, Ka vaiinkivae uio ivo? ⁹ Aarana oquvio vaihao aiaia kimiake ki vai vaiinkivave? kinka. Kumanka hini usa kiha, Ho vivama ivo, kinka. Kumanka hini usa aqao kinta, Vovanoma uio ivo. Via vii voqaama vaiva uio ivo, kuvo vi vaiinkiva uu nteo nai kihao, Ke maa visama ivo, kio.

¹⁰ Minki kumanka visa via irehama, Nankuma saivoe ai avu rampai vio ivo? kinka. ¹¹ Kuvo viva visa kiva nimio kihao, Vaiinki vovano via auku Iсуva viva kaara vihiseo horaigama seo ki kivuqaa kaaqau kimikeo kiriara kihao, Siromi varuvaqi munku nena vii mintuqaane, kimanka ke munku mintuqa sauo ki kivu rampai vimanka ke ho kavamaqi uuo, kio. ¹² Minki kumanka visa via irema, Viva kaini vivaae uuarao? kinka. Kuvo, Nai kainie vio ivo? Sa ke kave uo, kio.

¹³ Kumanka visa haau avu qimpa vua vika vae vuu Paresi vaiinkinavu vaunaini sankaa. ¹⁴ Iсуva maara entaqa hora kaaqau seo vi vaiinkia avu rampai soa. ¹⁵ Visa Paresi vaiinkinavu vaunaini via vuu somanka Paresi vaiinkinavu vi vaiinkia irehama, Nankuma saivoe ai avu rampai vio ivo? kuvo viva kihao, Viva hora vaaseo ki kivuqaa kaaqau kaimanka munku kenka vii mintuqa sauo ki kivu rampai vimanka ke ho kave uo, kio.

¹⁶ Viva minki kumanka Paresi vaiinki hini susa kihama, Vi saiqa varaiva maara entaqa minkio ivo. Viva maara entaqa sa minkiakaa vaivo viva uva raqa sehao minkio ivo. Minkivaa kio viva sa Kotiva inaihaio kuvivave, kinka. Kumanka hini susa kihama, Aqao, nankumaseoe manta vaiinkivano vi saiqa noa saiqa ho varaanaove? kinka. Minki kivase hini usa vo uva kumanka hini usa vo uva kinka.

¹⁷ Qaiqa Paresi vaiinkinavu via irehama, Ae viva ki kivu rampai seo ivo kianaave. Vi vaiinkiaa ae nana uvae kiarao? Viva nankuma vai vaiinkivae ai avu rampai se ivo? kuvo vaiinki viva kihao, Viva poropeti vaiinkivanove. Kotiva via saihaqi vaivo viva saiqa vae vaio ivo, kio.

¹⁸ Minki kumanka Iuntaa vaiinkinavu sa via uvaa quqaave kirai vi vaiinkiaa kiha, Ae una kihaama ki kivu rampai vivo kiarao. Haau sa ai avu qimpa vuave, kinka. Minki kivase vi vaiinkia nosa qosa naaromanka vikanta ¹⁹ anumanka vikanta irehama, Vaiinki maa nikanta maaquve? Quqaave via nai noa auhaqinkaio avu qimpa vuave? Nankuma saivoe via avu rampai vivoe ho kaveo ivo? kinka.

²⁰ Kumanka via nosa qosa kihama, Maa vaiinkia kikanta maaquve. Via avu haau auhaqinkaio qimpa vuave. ²¹ Nai nankuma saivoe via avu rampai vio ivo? Nai kavave via avu rampai seo ivo? Viva nouqamavivave. Ne nenka via ireha kavaake. Viva homa ninka kiva nimianaove, kinka. ²² Vikanta Iuntaa vaiinki kave vakausa naaku qekehama

minki kuama. Iuntaa vaiinki noanavu vaasa uva kivase kihama, Vaiinki vovano Isuaa mesaia vaiinkivano kinavu saihaqieva anivave kiantoave. Vovano minki kiea via saara via akihama maara naavuqinkai akikamasaaio veva nteo esaara vuaie, kinka. ²³ Minki kivaseha uva kivakooa ki via nosa qosa Iuntaa vaiinki noanavu naaku qekehama kiha, Viva nouqamavivave. Nenka via ireha kavaake, kinka.

²⁴ Kumanka visa qaiqaama haau avu qimpa vua aarema kihama, Ae Kotia quahama amikaakaave. Isuva manta vaiinkive, kinka. Kuvo vi vaiinkiva kihao, ²⁵ Isuva nai manta vaiinkie soqe vaiinkie ke sama via osara ii uo. Ki kivu qimpa vua rampai saiaa viaaqaima ii uo, kio. Kumanka visa via irehama, ²⁶ Viva ai nankie ivo? Viva nankumaseoe ai avu rampai seo ivo? kinka. Kuvo viva kihao, ²⁷ Ke viaa ni kiva nimuamanka ne sa iriavo? Nankihae vi uvaa qaiqaa iiesave? Nevaka vo? Nevaka via vaiinki vaiesae qaiqaa vi uvaa iriavo? kio.

²⁸ Kumanka visa via noaiqamase akiha kiha, Arema via vaiinki vaihaa via uva iiaravave. Kenavu kenka saivaqaa Mosea uva iiqi vuausave. ²⁹ Kotiva Mosea uva kivakooa kenavu iiqi vunaama ivo. Isuaa vi vaiinkiva qumina vaiinkive. Kenavu sama viva vihaio ani osaraa ii uo, kinka.

³⁰ Visa minki kuvo viva sauqu runkinkii ihao Ise, kio, Ki kivu rampai kimikaiaa viva vihaio ani osaraa ne sae iriavo? ³¹ Kenavu iuo Kotiva sama manta vaiinki uva ii vaivama ivo. Kotiva nai uva iha ni vaia vaiinkisa visa uvaqai ii vaivama ivo. Via auku kure re vaiasa visa uvaqai Kotiva ii vaivama ivo. ³² Haau maa vakaa hoqaramako entaaqaankaio sa vaiinki vovano nai noa auhaqinkaio avu qimpa vua rampai amikoama ivo. ³³ Isuva sa Kotiva inaihaio kuvuae kio sa ki kivu ho rampai kimikaikio, kio.

³⁴ Vi vaiinkiva minki kumanka visa kihama, Ai vaaqu vaiinki vakakaivave. Ae vo? Ae kinavuvakae maara uva humiqenaave? kinka. Minki kivase visa vaiinki via rarau vae veva maara naavuqinkai vahaqaini aquse.

³⁵ Via vahaqaini aqu sovo Isuva visa via rarau aqusoaa iio vi vaiinkia ranta seo kihao, Ae vakaini vakakai vainkiaae quqaa vivave kinaave? kio. ³⁶ Kuvo vaiinki viva irehaoma, Noa vaiinkio, viva kavave? Ae kiva kimiaqe ke viaa quqaa vivave kiae, kio.

³⁷ Kuvo Isuva kiva amio, Ae kave vaiaausa ke maa visama ariara ki vai uo, kio.

³⁸ Minki kuvo viva kihao, Noa vaiinkio, quqaama ae vivave, kio. Kivaseo viva Isua avuqaa koi sau aravio via quahama amikeo vauvo ³⁹ Isuva kihao, Ke vaiinki nahenki raira saea vakaini kuvuausave. Avu qimpa visa kavaakea kuvuausave qaqi kavesa avu qimpa vuakea kuvuausave, kio.

⁴⁰ Minki kumanka Paresi vainkinavu vi uvaa ii Isua irehama, Kinavu kivue qimpa vio ivo? kinka. ⁴¹ Kuvo Isuva kiva nimio, Ni nivu qimpa viavauve sa niqaa uvavano vaianaove. Ne kiha kenavu ho kave uo ki vaiavo. Minki ki vaiaraa kio via saara niqaa uva vaianaove, kio. Isuva minki kuama.